

De la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial și până la schimbarea de regim din anul 1989 (1945–1989). Constituirea memoriei în perioada comunistă

După luptele de la Turda, trupele sovieto-ucrainene au intrat în Cluj în 11 octombrie 1944, urmate de trupele române în 24 decembrie. În data de 9 mai 1945 războiul a luat sfârșit în teatrul de operațiuni din Europa. Tratatul de Pace de la Paris (10 februarie 1947), prin care s-a încheiat cel de-al Doilea Război Mondial, au restabilit granițele adoptate în 1920 prin Tratatul de la Trianon, acordând Transilvania României.

Pe parcursul analizei voi trata perioada dintre anii 1945 și 1989 – de la venirea la putere a regimului comunist, trecând prin consolidarea sistemului politic și până la căderea acestuia – în cadrul unui singur capitol; voi clasifica și voi contextualiza organizarea colectivă a memoriei pe baza împărțirii istoriografiei sociale și politice românești în epoci, acceptate de majoritatea istoricilor. Nu aș putea să afirm însă că această divizare liniară s-ar organiza în același fel și în conștiința epocii și în interpretarea punctelor de cezură ale memoriei colective. În domeniul constituirii memoriei și al practicilor comemorative nu există schimbări radicale măsurabile. Cu toate acestea, am să indic sumar cele mai importante caracteristici ale fiecărei epoci și, în câteva cuvinte-cheie, contextul politic al diferitelor epoci – în special din punctul de vedere al istoriei minorității maghiare.²³³

Perioada intermediară (1945–1948)

Intervalul cuprins între 11 octombrie 1944 (predarea Clujului și părăsirea orașului de către administrația maghiară) și 30 decembrie 1947 (abdicarea silită a regelui Mihai I și proclamarea Republicii Populare Române) reprezintă o perioadă de trecere din punct de vedere social și politic. Contextul politic al epocii: în constituirea regimului comunist cu sprijin sovietic, schimbarea elitelor a jucat un rol important; prin seria de fraude de la alegerile parlamentare (19 noiembrie 1946), elitele au ajutat să ajungă la putere comuniștii care activaseră în ilegalitate în perioada interbelică. Conducerea prosovietică a înlăturat adversarii politici (de dreapta). În data de 11 iunie 1948 a avut loc naționalizarea bunurilor private (uzine, mine, întreprinderi, bănci și societăți de asigurare), urmată de naționalizarea bunurilor bisericesti (școli, locuințe, terenuri) în baza Legii reformei învățământului, intrate în vigoare în 3 august. Integrarea și reprezentarea intereselor minorității maghiare a căzut în sarcina Uniunii Populare Maghiare (Magyar Népi Szövetség). În această perioadă se părea că Partidul Comunist Român, în proces de consolidare, își asumă interesele maghiarilor din Transilvania (și ale tuturor minorităților din România).

233 Mai pe larg despre istoria minorității maghiare din perioada comunistă, vezi următorul volum de studii: Olti–Gidó ed. 2009. Bazele împărțirii pe epoci: Süle 1990, Bárdi 2004, Gagyí 2009: 81–214.

Înlăturarea memoriei trecutului apropiat

După războiul mondial, noile strategii ale interpretării trecutului au început să își manifeste efectele aproape imediat. Sistemul de putere bazat pe proletariat a creat categoria socială a dușmanului de clasă. Bustul fondatorului Johann Renner [376] a fost înlăturat în toamna anului 1944 din sala de consiliu a fabricii de încălțăminte Renner, redenumită Dermata.²³⁴

Noua putere s-a manifestat ostil față de monumentele expuse sau reinstalate în epoca anterioară. Monumentele ridicate în amintirea evenimentelor și a personalităților cu relevanță maghiară au fost eliminate prin ritualul uitării. Monumentele cultului lui Horthy [412, 421, 428], statuile [424–425], busturile [427–430] și placa memorială [426] din clădirea Comandamentului au fost înlăturate după anul 1944. Bustul lui Széchenyi István [249] și al regelui Francisc Iosif [296] au fost înlăturate în anul 1945, iar al reginei Elisabeta [303], în aprilie 1946. Compania română care a preluat clădirea Teatrului din Piața Hunyadi (Ștefan cel Mare) a înlăturat busturile lui Kótsi Patkó János și E. Kovács Gyula [337–338], care au fost mutate în Teatrul (maghiar) de lângă Promenadă (Sétátér). Placa memorială a unirii Transilvaniei cu Ungaria [293] a fost înlăturată în data de 7 august 1945.

Pe parcursul reconstruirii simbolice a Pieței Centrale,²³⁵ de pe postamentul ansamblului monumental Matia Corvin [317] a fost îndepărtată stema Ungariei, iar inscripția în limba maghiară „MÁTYÁS KIRÁLY” (regele Matia) a fost schimbată cu o inscripție în limba latină. Statuia a fost „salvată” de propunerea lui Balogh Edgár, inscripția cea nouă din anul 1945, „MATHIAS REX”, fiind mai neutră din punct de vedere etnic. Piața a fost redenumită Piața Libertății (Szabadság tér).

A fost înlăturată și placa memorială a studenților căzuți eroic în Primul Război Mondial [417] de pe clădirea Universității, monumentul elevilor Colegiului Superior Romano-Catolic căzuți eroic în Primul Război Mondial [431], monumentul și placa memorială din cazărmi ale eroilor diviziei de bicicliști și diviziei aeriene [433], placa memorială a Regimentului 21 Infanterie și a Regimentului 51 Infanterie Regală și Imperială [438–439], placa memorială a Regimentului Secuiesc de pe Cetățuie (Fellegvár) [442] și plăcile comemorative ale Bateriei 25 Mitraliere Antiaeriene instalate în anul 1941 [418] pe monumentul martirilor honvezi din Someșeni [289]. (Partea rămasă din monument a fost demolată în anii 1980.)

După anul 1945, probabil în contextul naționalizării, placa memorială a fostei directoare De Gerando Antonina a fost demontată din Școala Superioară de Fete [419], la fel ca și cea a profesorului de medicină Genersich Antal din Institutul de Anatomie Patologică [434]; de asemenea, placa lui Pállya István, director de școală piarist, a fost îndepărtată din gimnaziul romano-catolic [436], iar cea a dr. Hirscher József, fondatorul instituției, și cea a directoarei Serbőczy Mária Amanda, din Școala de fete Marianum

234 Statuia ajunsă în depozit a fost ascunsă de câțiva muncitori timp de mai mult de un deceniu, spre a fi salvată de la topire. În sfârșit, conducerea fabricii a înapoiat bustul familiei Renner, în schimbul unei cantități de bronz egale cu greutatea acestuia (40 de kilograme) (cf. *Szabadság*, 26 mai 2004, 12 martie 2011).

235 De reamenajarea simbolică a pieței ține și înlăturarea stemei maghiare de pe fațada Primei Societăți Maghiare de Asigurări Generale (Első Magyar Biztosító Társaság) în anul 1945.

[422–423]. În aceeași perioadă a fost înlăturată placa memorială a restaurării capelei Bisericii Franciscane [420].

Busturile, monumentele și plăcile comemorative înlăturate transpuseseră în spațiu memoria suveranilor maghiari, respectiv pe cea a unor personalități importante și a unor eroi militari asociați cu construcția națiunii. Cea mai mare parte dintre acestea au fost îndepărtate pe baze ideologice, iar o parte mai mică, pe bază etnică. În noua perspectivă emancipatoare, conducătorii monarhiei ungare și armata au fost susținătorii principali ai sistemului de putere considerat imperialist. Ideologia socialistă/comunistă în proces de consolidare a calificat drept slujitori ai regimului anterior și „reacționari” inclusiv unele personalități bisericești și laice din domeniul educației.

În urma abdicării silite a regelui Mihai I și a preluării puterii de către comuniști, în anul 1948, a fost distrus monumentul care imortalizase urma piciorului regelui Carol al II-lea în Parcul Sportiv [395]. Crucea din lemn de pe Cetățuie (Fellegvár) [401] a fost aruncată în aer în toamna anului 1948 (partea refăcută mai târziu a fost înlăturată în anii 1960).

Schimbarea denumirilor piețelor publice a urmat aceeași logică. Încă din noiembrie 1945 noile denumiri de străzi au introdus în spațiu memoria unor personalități istorice diferite (spre exemplu, conducători de răscoale țărănești, martiri comuniști și evenimente istorice relevante din perspectiva comunistă), dar au actualizat și memoria familiei regale românești.²³⁶ După proclamarea Republicii Populare, începând cu data de 7 ianuarie 1948, au avut loc noi schimbări de denumire: de această dată, memoria monarhiei române înlăturate a fost substituită cu cea a evenimentelor din istoria comunismului. Parcul Sportiv „Regele Mihai I” a devenit Parcul Sportiv Universitar, strada Regele Mihai I a fost redenumită după ziua abdicării sale în Strada 30 Decembrie,²³⁷ strada Regina Maria a devenit strada Molotov, iar strada Regală (Királyi)

236 Registrul denumirilor de străzi schimbate: *Igazság*, Anul I, Nr. 49, 16 noiembrie 1945, Anul I, Nr. 50, 17 noiembrie.

237 Următorul fragment dintr-un articol de ziar despre schimbarea plăcilor cu numele de străzi ilustrează ideologia epocii. Sunt, desigur, conștient de faptul că este vorba despre o opinie gata formată, care exemplifică însă foarte bine tipul de discurs vehiculat, spre exemplu, de cotidianul susținător al puterii:

„Trecătorii de pe stradă se opresc și se uită la omul care înlătură placa cu numele străzii.

Din vârful scării, omul strigă în jos către inginerul serviciului tehnic al orașului.

– Este foarte sus, trebuie să mă cațăr pe cornișă!

Un trecător oprit din drum glumește:

– Ei, așa-i viața. Mihai s-a ridicat foarte sus și a căzut și mai mult.

O femeie cu batic pe cap, speriată, iese fugind din casă:

– Ce se-ntâmplă aici? Ce faceți cu casa?

Cei din jur râd. Omul de pe cornișă o liniștește:

– Nu vă îngrijorați. Casa stă mai sigur ca până acum. Scoatem doar placa.

Cei din jur privesc placa înlăturată cu literele sale negre care anunță: Str. Regele Mihai I. Unul o ia în mână și spune:

– Ar fi numai bună ca placă de șemineu.

Oamenii pipăie placa, cu un aer priceput, dând din cap.

– Mult ne-a mai costat placa asta – observă un bărbat.

– Într-adevăr, foarte mult. Și este grea, grea ca viața noastră, peste care monarhia s-a instalat apăsător cu toate nedreptățile și represiunile sale. Cu domeniul mai mare de o sută de mii de hectare, cu veniturile lunare de mai multe milioane, dobândite prin sudoarea noastră.

a primit numele de strada Republicii (Köztársaság). Memoria personalităților istorice maghiare a fost substituită cu cea a eroilor sovietici și a victimelor comuniste. În locul numelor lui Bocskai, Kemény János, al reginei Erzsébet (Elisabeta), al lui Reményik Sándor etc. au apărut cel al mareșalului Malinovschi, comandantul trupelor eliberatoare, al omului de știință Emil Racoviță, al scriitorului Cehov, ale activiștilor de partid ilegaliști Elena Pavel și Bernát Andor etc.

Eroii și victimele

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, atenția s-a îndreptat mai întâi asupra eroilor și a victimelor de război.

Amintirea eroilor eliberatori • În 1 mai 1945, în fosta piață Adolf Hitler, redenumită Malinovschi, monumentele comemorative ale eroilor sovieto-ucraineni ai Frontului al II-lea Ucrainean, căzuți în luptele din împrejurimile Clujului, au fost ridicate în cadrul unei festivități solemne, de o parte și de alta a Catedralei Ortodoxe. Coloana memorială a ofițerilor [444] a fost instalată în piața dintre Catedrală și Teatrul Național, iar monumentul reprezentând o mașină de luptă a soldaților [445], în piața din spatele bisericii. (Traducerea inscripției celui de urmă, în limba rusă: „Veșnică slavă eroilor căzuți în războaie pentru libertatea și neatârnamarea Uniunii Sovietice!”)

Cadrul evenimentului a fost oferit de „primul 1 Mai liber” și „ultimul 1 Mai sârbătorit în război”. Festivitatea a fost precedată de pregătiri îndelungate; organizatorii au convocat adunări populare pregătitoare. Pe perioada festivității au fost ocupate toate spațiile orașului: muncitorii (prelucrătorii de piele, muncitorii feroviari, metalurgiștii, angajații Fabricii de Tutun și ai fabricii Iris, muncitorii în construcții și în textile, tipografilor etc.) s-au adunat în curțile fabricilor sau în fața sindicatelor, studenții și profesorii în fața Universității, angajații întreprinderilor comunale și ai orașului în curtea Primăriei, angajații din restaurante și hoteluri, frizerii și lemnării în Piața Carolina (Karolina), angajații din domeniul alimentației publice pe strada Iuliu Maniu (Szentegyház), partidele politice în fața sediilor proprii. Ca stimuli vizuali, participanții au fost confrunțați cu o mulțime de portrete ale lui Stalin, Marx și Engels, cu portretele liderilor Forțelor Aliate, cu diferite steaguri, lozinci inscripționate pe pancarte și insigne muncitorești.

Festivitatea a început pe terenul de sport prin cântarea *Internaționalei* de către Corurile „Nicolae Bălcescu” și „Józsa Béla”, acompaniate de orchestra feroviarilor. Participanții la defilare și cei din tribune au avut posibilitatea să asculte și discursurile discursurile, care au stat sub semnul parității româno-maghiare: Vaida Vasile a vorbit în numele Partidului Comunist, Lakatos István, în cel al Partidului Social-Democrat, Persa Ioan, ca reprezentant al Frontului Plugarilor, Ferenc János, în numele Uniunii

– Și care este numele nou al străzii?

– 30 Decembrie, prima zi a republicii populare – răspunde cineva cu mulțumire.

– Și ultima zi a monarhiei în România.

Coborât de pe cornișă, omul își ia scara și pleacă mai departe. Grupul se destramă. Fetele zâmbesc, iar capetele parcă ar sta ridicate un pic mai sus.

...Republica populară elimină amintirile monarhiei.”

Sursa: (m. m.) Nagytakarítás. *Igazság*, Anul VI, Nr. 12, 16 ianuarie 1948.

Populare Maghiare, Cristea Vasile, ca președintele regional al Partidului Social-Democrat, Simion Ștefan, din partea Confederației Generale a Muncii, Jordáky Lajos, din partea Partidului Comunist.

Mulțimea adunată în fața tribunei instalate în Piața Malinovschi, locul principal de desfășurare a festivității, a avut posibilitatea să participe „la cea mai mare festivitate din istoria zbuciumată a capitalei Transilvaniei”. Adunarea festivă a întâmpinat mai întâi detașamentul de soldați sovietici și unitatea de vânători de munte români. Comandantul orașului, Mircea Vlădescu, a apreciat în discursul său importanța zilei și eroismul soldaților sovietici. După discursul comandantului teritorial Maior Pasiev, colonelul Mircea Vlădescu a mulțumit pentru Transilvania de Nord Armatei Roșii eliberatoare și a exprimat recunoștința populației față de soldații căzuți. În numele guvernului român și al județului, comitele Vasile Pogăceanu a vorbit despre sărbătoarea libertății și despre curajul mareșalilor Malinovschi și Stalin, respectiv despre cel al Armatei Roșii. După discursurile celor doi lideri ai Partidului Comunist, printre salve de tun și rafale de arme, au fost dezvelite monumentele comemorative cu inscripții în limba rusă. Orchestrele militare sovietică și română au cântat *Imnul sovietic* și *Imnul eroilor căzuți*. Armata sovietică a depus la monument o coroană de bronz, iar armata română, o coroană de flori cu tricolorul românesc.

Evenimentul s-a încheiat cu defilarea festivă a soldaților sovietici și români, a muncitorilor din fabrici, a reprezentanților partidelor și organizațiilor politice, a conducătorilor instituțiilor de învățământ și a studenților, respectiv a sindicatelor în fața noului monument al orașului.²³⁸

Defilarea și comemorarea de 1 mai au creat o posibilitate de manifestare ideologiei socialiste și comuniste, funcție pe care au păstrat-o până în 1989, și au adus la lumină, respectiv au creat acele straturi ale societății (muncitorimea, proletariatul) care până atunci fuseseră excluse din construirea spațiului public sau fuseseră reduse la rolul de figuranți. Pe lângă muncitorimea creatoare și angajată în reconstrucție, baza socială a noii ideologii politice, reprezentarea armatei ca apărătoare a țării și a ideologiei, a constituit un alt element important al zilei festive. (Ocuparea militaristă a spațiului urban a reprezentat o caracteristică generală a socialismului în proces de constituire.) Constituirea memoriei eroilor de război și funcția mobilizatoare a comemorării pot fi înțelese mai bine dacă luăm în considerare faptul că războiul mondial era încă în desfășurare la data respectivă (pe parcursul comemorării eroilor, s-au făcut trimiteri repetate la trupele rusești angajate în lupte lângă Berlin). Monumentele aduse în țară de sovietici au fost menite să exprime caracterul drept al războiului, măreția asumării sacrificiului și sprijinirea războiului de către societate. În vederea asumării responsabilității de către societate, a fost inițiată și ajutorarea eroilor „eliberatori”, respectiv a răniților de război români și ruși, cu concursul unor actori români și maghiari.

La aniversarea unui an de la intrarea trupelor sovieto-ucrainene, a fost ridicat un monument comemorativ pe terenul de sport al Fabricii de Pielărie și Încălțăminte Uzinele Dermata. Inscripția de pe monument a imortalizat data evenimentului: „11 OCT(OMBRIE). 1945” [447]. Un alt monument dedicat soldaților ruși a fost instalat în parcela amenajată pentru aceștia în Cimitirul Eroilor (în data de 29 august 1948), cu inscripție trilingvă (rusă, română și maghiară): „GLORIE ETERNĂ OSTAȘILOR/ ARMA-

238 Sursa datelor: *Erdélyi Szikra*, Anul I, Nr. 9, 1 mai 1945, 1–2, *Făclia*, Anul I, Nr. 43, 3 mai 1945, 1.

TEI SOVIETICE,/ CARE ȘI-AU DAT VIAȚA/ ÎN LUPTA PENTRU/ ELIBERAREA OMENIRII/ DIN ROBIA FASCISTĂ.” [461] Aici a fost ridicat în anul 1947 și monumentul soldaților români, „CONSTRUIT DE AȘEZĂMÂNTUL/ NAȚIONAL «REGINA MARIA»/ PENTRU CULTUL EROILOR/ ÎN COLABORARE CU/ AUTORITĂȚILE MILITARE ȘI/ CIVILE DIN CLUJ”, actul de pietate fiind adresat apărătorilor poporului: „CEI CE MOR PENTRU APĂRAREA/ DREPTURILOR ȘI LIBERTĂȚILOR/ POPORULUI SUNT EROL./ EROII NU SE UITĂ NICIODATĂ./ GLORIE LOR” [450].

Memoria martirilor comuniști • Pe lângă eroii de război, și personalitățile partidului/mișcării comuniste ilegale din perioada interbelică, trecute prin închisoare și decedate, au fost ridicate la statutul de icoane ale ideologiei ajunse la putere.

Din această epocă am descoperit date numai cu privire la constituirea memoriei scriitorului, muncitorului și sculptorului Józsa Béla, arestat și ucis în 1943, ca organizator al mișcării muncitorești comuniste. Placa memorială a lui Józsa Béla a fost amplasată pe strada denumită după el în anul 1945 (anterior strada Vasvári Pál), pe perețele Institutului de Psihopedagogie Specială: „Józsa Béla a luptat fără compromisuri, până la ultimul strop de sânge, pentru libertatea popoarelor Transilvaniei, poporul român și cel maghiar” [446]. (Această placă memorială a fost distrusă de „teroriștii fasciști” în data de 22 mai 1946.²³⁹)

Cu prilejul comemorării a patru ani de la moartea acestuia, în data de 22 noiembrie 1947, a fost inaugurată o placă memorială pe perețele casei sale, cu inscripție bilingvă (română și maghiară): „ÎN ACEASTĂ CASĂ A TRĂIT/ JÓZSA BÉLA,/ LUPTĂTOR ANTI-FASCIST/ CARE ȘI-A JERTFIT VIAȚA PENTRU/ BINELE CLASEI MUNCITOARE/ ȘI A FOST UCIS MIȘELEȘTE/ DE CĂTRE AGENȚII/ REACȚIUNII HORTHYSTE/ LA 22 NOIEMBRIE 1943” [456]. În următoarea zi a fost ridicată și o coloană memorială pe mormântul său din Cimitirul Eroilor, cu o inscripție aproape identică, în care sunt numiți și inițiatorii: „ACEST MONUMENT/ A FOST RIDICAT/ DE CĂTRE/ APĂRAREA PATRIOTICĂ/ ȘI FEDERAȚIA/ FOȘTILOR DEPORTAȚI/ ȘI DEȚINUȚI POLITICI/ PENTRU CINSTIREA EROULUI/ CARE S'A JERTFIT/ PENTRU LIBERTATE” [457].

Memoria lui Józsa Béla a fost cultivată și prin atribuirea numelui său unei străzi în anul 1945. Mai târziu același nume a fost atribuit și unui cămin, respectiv unui club studentesc.

În această epocă au fost denumite străzi și după alte personalități comuniste: în anul 1945, după Haia Lifșit, Ilie Pintilie și Varga Ecaterina (Varga Katalin), decedată în anul 1858 și considerată drept un simbol al mișcării comuniste; în anul 1948, după Elena Pavel, Filimon Sârbu, Bernát Andor, Encsel Mór, Antal Márk, Stahanov etc. În urma etatizării din anul 1948, Helios a devenit Fabrica de Tricotaje „Varga Katalin”, iar societatea pe acțiuni de industrie textilă maghiaro-belgiană a fost redenumită Fabrica de Textile „Breiner Béla”.

Au fost comemorate și victimele dictaturii regale românești din anii 1938–1939. Monumentul celor executați la Someșeni, Huedin și în județul Cluj a fost ridicat în Cimitirul Eroilor [462].

Memoria evreilor deportați • În 3 mai 1945, cu ocazia primei comemorări a începerii trimerii în ghetouri, evreii clujeni au organizat o festivitate de doliu la locul gheto-

239 Cf. Aljas fasiszta terrorlegények meggyalázták Józsa Béla kolozsvári emléktábláját. *Igazság*, Anul II, Nr. 115, 23 mai 1946.

ului, fabrica de cărămidă. Dr. Merovics Endre, liderul tineretului evreiesc de stânga, și-a evocat propriile experiențe de muncă forțată și amintirea acelor persoane care au maltratată sau au ajutat evreii. Strada Oașului (Kajántói), unde fusese fabrica de cărămidă, locul ghetoului, a fost redenumită Calea Deportatilor. Până la sfârșitul anilor 1940 deportarea evreilor a fost comemorată la fața locului în fiecare an.

În data de 3 mai 1946 a fost organizată (și) „înmormântarea săpunului”: un grup pornit în defilare de la școala evreiască de pe strada Constanța (Eötvös) a depus mai întâi coroane la monumentul eroilor sovietici. În fruntea cortegiei, patru tineri au dus un sicriu acoperit cu un voal negru și umplut cu săpun RIF²⁴⁰ – potrivit opiniei publice, fiert din grăsimea evreilor uciși. La ceremonia funerară desfășurată în incinta fabricii de cărămidă din cartierul Iris, pe lângă rabinul-șef național din București, au vorbit un reprezentant al Bisericii Ortodoxe, comandantul militar, primarul, reprezentantul județului și reprezentanții Frontului Unității.²⁴¹ Sicriul a fost apoi transportat și îngropat la Cimitirul Ortodox Evreiesc de pe Calea Turzii (Tordai). (Un monument a fost planificat să fie ridicat deasupra mormântului simbolic.) În aceeași perioadă, în curtea fabricii de cărămidă a fost ridicat și un monument în amintirea evreilor deportați.

În 11 august 1946, Asociația Tinerilor Democrați Deportați (Deportált Demokrata Ifjusági Szövetség), la aniversarea unui an de existență a organizației, a ridicat un monument comemorativ, prevăzut cu un relief și cu o placă inscripționată cu un text în limbile maghiară și română, în curtea vilei Péter-Pál, fostul sediu al Gestapo-ului.²⁴² În anii 1970 monumentul a fost înlăturat la cererea locatarilor din acea perioadă, înalți funcționari comuniști [448] (Lőwy 2005: 356–358).

Textul plăcii memoriale instalate pe fațada sediului Comunității Evreiești în anul 1947 a folosit, alături de descrierea tragediei, figurile retorice ale invocării protecției (divine) și ale blestemului: „Cerul și pământul au gemut ca un leu. Doliu amar și jale plină de lacrimi pentru comunitatea devastată a sfintei noastre adunări, împreună cu conducătorii și înaintestătătorii noștri. Ca o lovitură din partea Domnului, blestemata putere fascistă i-a atacat în ziua a 10-a a lunii Ziv [în data de 3 mai] din anul [5]704 [1944]. Dintr-o dată le-a fost luată gloria, podoaba și măiestria, și bătrânii, capii de familie respectați, turma celor sfinți, pruncii de la sânul mamelor și sugarii au fost închiși în grabă în ghetou, au fost strânși în curtea fabricii de cărămizi și bătuti ca vitele mânate la abator. După câteva săptămâni și chinuri amare, au fost transportați la locul de moarte de la Auschwitz, între flăcările înalte. Tatăl nostru din ceruri, cunoscătorul tuturor lucrurilor ascunse, să le răzbune sângele vărsat în fața ochilor noștri, ce-a năvălit ca apa! Să le fie sufletele legate în legătura vieții!

Adunarea noastră sfântă, distrusă în urma nenorocirilor din anul [5]704 [1944], s-a reorganizat cu ajutorul JOINT și sub conducătorii comunității în anii [5]705–[5]707 [1945–1947]” [459].

240 Denumirea produsului fabricat de Reich Industrie der Fettverwaltung a fost interpretată ca „Reine Jüdische Fett” („grăsime pură de evreu”). (Vezi și relatarea lui Müller Benjámín, membru în conducerea Comunității Evreiești clujene. *Szabadság*, Anul XVII, Nr. 264, 10 noiembrie 2005, 11.)

241 Cf. (–ary): Ótezer ember a „siralom völgyében”... Néma zarándoklással áldozott Kolozsvár zsidósága a deportálásban elhunyt hozzátartozói emlékének. *Erdély. A Szociáldemokrata Párt kolozsvári szervezetének hivatalos lapja*, Anul III, Nr. 102, 5 mai 1946, 3.

242 Cf. J. Zs.: A Deportált Demokrata Ifjusági Szövetség emlékűnnepélye. *Erdély. A Szociáldemokrata Párt kolozsvári szervezetének hivatalos lapja*, Anul III, Nr. 183, 13 august 1946, 2.

Reconstruirea Sinagogii Neologe, avariata în timpul războiului, a fost finalizată în anul 1947. În 14 septembrie, cu ocazia inaugurării Sinagogii, au fost dezvelite și două plăci memoriale. Una dintre acestea amintea acele instituții evreiești și de alte factură (adunări de credincioși, asociații funerare, fabrici, bănci, firme), respectiv acele persoane care au contribuit prin donații „LA RECLĂDIREA ACESTUI TEMPLU/ ÎN AMINTIREA MARTIRILOR AL KIDUȘ HAȘEM” [454]. Cealaltă placă, a cărei inscripție trimite, de asemenea, la „anii grei de prigoană”, menționează numele acelor lideri ai comunității care au reușit să reorganizeze comunitatea între anii 1945–1947 [455]. Memoria conducătorilor (consilierii adunării) și a funcționarilor comunității (cântărețul principal de biserică, directorul școlii, învățătoarea, educatoarele, trezorerul, cântărețul și paraclicerul) care au pierit pe parcursul deportării din anii 1944–1945 a fost păstrată pe o placă separată [460].

În același spațiu memorial, amintirea celor care au pierit a fost reprezentată public și de familiile acestora. Începând din anul 1947, doliul familial și legăturile strânse de rudenie au început să fie expuse în spațiul public prin plăcile memoriale cu inscripții în limbile ebraică și română: „În amintirea părinților noștri deportați. Tila bat Dov, Nechemia ben Akiba”; „În amintirea părinților noștri dragi,/ LEOB MIHAI și MATILDA,/ născută GANCZ, și a surorii noastre/ MAGDALENA, a fiicei sale ERIKA, martiri/ decețați în deportare în anul 1944,/ frații LOEB EUGEN și BERNATH” [458].

Trăsătura caracteristică a actelor comemorative prezentate constă în faptul că evreii, care au ales anterior asimilarea maghiară și au contribuit în mare măsură la organizarea culturii și la întreținerea instituțiilor maghiare, au început să omită, respectiv să evite conștient, în urma evenimentelor celui de-al Doilea Război Mondial, limba maghiară în cadrul comunicării ritualice, atât la nivelul comemorărilor individuale, cât și în contextul ritualurilor publice. Textele comemorative au fost formulate exclusiv în limba ebraică și/sau română,²⁴³ iar majoritatea covârșitoare a numelor menționate figurează în traducere românească (cf. [454–455, 458, 460]). (Aceeși reținere caracterizează și textele inscripțiilor funerare, formulate în cea mai mare parte în limba ebraică sau română.)

Memoria deportării și a atrocităților comise a exercitat și o funcție integratoare și de întărire a coeziunii de grup a comunității evreiești locale. Pentru evreii al căror număr scăzuse foarte mult, biserica memorială a funcționat ulterior ca un spațiu ritualic al comemorării. (Ritualurile religioase au început să aibă și au încă loc la sediul Comunității Evreiești.)

Reorganizarea bisericilor și a adunărilor bisericesti

Pe lângă reorganizarea comunității evreiești și reconstruirea Sinagogii, a fost marcată și activitatea de construcție a altor biserici și comunități religioase.

Biserica Romano-Catolică „Sfinții Petru și Pavel” a fost restaurată în anul 1947 [451]. Biserica Greco-Catolică a fost resfințită în același an: „ÎNTRU MĂRIREA LUI DUMNEZEU/ ZIDITU-S'A ACEASTĂ BISERICĂ, ÎNCHINATĂ/ INVIERII DOMNULUI,/ ÎN

243 Enunțul este valabil dacă exceptăm monumentul comemorativ ridicat în anul 1946, menționat de Lówy Dániel [448] (Lówy 2005: 356).

ANII 1800–1803,/ CU CHELTUIALA VLĂDICULUI/ IOAN BOB/ DE ALBA-IULIA ȘI FĂGĂRAȘ/ ȘI S'A RESTAURAT ÎN ANII 1903 ȘI 1922,/ IAR ÎN URMA CELOR SUFERITE ÎN VREMEA/ CUMPLITULUI RĂZBOIU DIN 1939–1945,/ S'A REÎNNOIT ȘI ZUGRĂVIT/ PRIN JERTFELE CREDINCIOȘILOR/ ȘI CU STRĂDANIA CURATORATULUI/ ȘI A PREOTULUI BISERICII/ DR. VASILE AȘTILEANU,/ TĂRNOSINDU-SE DIN NOU ÎN 25 MAI 1947, DE/ I(NALT).P(REA).S(FINȚIA).S(A). DR. IULIU HOSSU/ EPISCOP DE CLUJ–GHERLA” [452].

Parohia Reformată Centrală din Cluj a organizat o festivitate cu ocazia aniversării celui de-al treilea centenar al sfințirii Bisericii Reformate din Ulița Lupilor. Placa memorială inaugurată cu această ocazie expune detaliat cele mai importante evenimente ale istoriei construirii: „Această biserică a fost ridicată din ordinul regelui Matia din anul 1486, începând din primăvara anului 1489, pe baza planurilor fratelui János, cu colaborarea cioplitorului în piatră György, terminată cu ajutorul regelui Ulászló [Vladislav] al II-lea, înaintea anului 1516. În iunie 1603 interiorul bisericii a fost distrus și bolta a suferit mari stricăciuni. În anul 1622 clădirea abandonată a fost donată Bisericii Reformate de principele Bethlen Gábor, prin Legea VI adoptată de Dieta de la Cluj. Donația a fost întărită de principele Rákóczi György printr-o diplomă emisă în anul 1632 și prin Legea II din anul 1638, adoptată de Dieta de la Alba Iulia (Gyulafehérvár). Același principe a și renovat biserica între anii 1638 și 1646 și a comandat amvonul ornate din prezent, realizat de cioplitorii în piatră Kőfaragó Benedek și Nicolai Illés. Biserica a fost sfințită cu prilejul sinodului reunit în prima zi din luna iulie a anului 1647, de către episcopul Geleji Katona István. În 31 august 1798 acoperișul și clopotnița bisericii au ars împreună cu o parte din centrul orașului. După realizarea noului acoperiș, începând din luna octombrie a anului 1803, biserica a început să fie folosită din nou. Orga a fost instalată în anul 1766 și mărită în anul 1913. Galeria a fost construită cu prilejul lucrărilor de restaurare interioare din anii 1910–1912. Această placă memorială a fost ridicată întru slava lui Dumnezeu și din recunoștință față de El, de către Biserica Reformată Centrală din Cluj, la al treilea centenar al sfințirii bisericii, în data de 6 iulie 1947. Placa memorială și ancadramentul au fost realizate de maestrul tâmplar Bajkai Sándor și pictate de Keőpeczi Sebestyén József între 29 mai și 29 iunie 1947.” [453]

Perioada integrării socialiste/comuniste și a controlului total asupra societății (1948–1965)

Perioada dintre anii 1948 și 1965 a fost caracterizată prin instaurarea și consolidarea comunismului. Contextul politic al epocii a fost marcat de accederea la putere a aripii comuniste, conduse de Gheorghe-Gheorghiu Dej, și de încercările de realizare a integrării de tip stalinist. Retorica politică a adus în prim-plan criteriile de clasă în locul intereselor comunitare (sau naționale). Evenimentele cele mai importante, care au inaugurat perioade noi, au fost Revoluția din Ungaria (1956) și retragerea trupelor sovietice din România (iulie 1958). În urma evenimentelor din anul 1956, politica etnică a fost modificată: „focarele naționaliste” au fost eliminate și au avut loc comasări de școli, urmând ca elementele naționale să revină, pe rând, în discursul politic. Epoca s-a încheiat prin instalarea la putere a lui Nicolae Ceaușescu (22 martie 1965).

Geneza comunismului: realizările și eroii clasei muncitorești

Regimul de stat socialist/comunist s-a consolidat din ce în ce mai mult după anul 1948. Partidul comunist a urmărit să identifice trecutul cu propria sa istorie. În acest scop, partidul a adus la suprafață amintiri istorice și construite fictiv, menite să asigure genealogia regimului. Rolul principal a revenit perioadei ilegale și de construire a organizației, mișcărilor și grevelor muncitorești, eroilor luptei antifasciste și martirilor clasei muncitorești.

Monumentul eroilor căzuți și al persoanelor dispărute în Primul și în al Doilea Război Mondial a fost inaugurat, respectiv reamenajat la data de 30 aprilie 1950 în cimitirul din Cluj-Mănăstur. Placa memorială amplasată lângă lista numelor chema la comemorare, subliniind măreția eroilor: „CĂLĂTORULE TÂNĂR ȘI/ VÂRSTNIC, DE CÂTE ORI VEI/ ÎNTÂLNI PE ACESTE DRUMURI/ O CRUCE PE A CĂREI PIATRĂ/ E SĂPAT UN NUME DE EROU./ OPREȘTE MĂCAR O CLIPĂ, DES-/ COPERĂ-TE ȘI GÂNDEȘTE-TE/ CĂ FĂRĂ JERTFA CELUI DE/ ACOLO AR FI FOST IMPOSIBIL/ SA TU SĂ TRĂIEȘTI ASTĂZI/ LIBER, SĂ IUBEȘTI SOARELE,/ FLORILE, MUNȚII ȘI RÂURILE/ PE CARE LE-A APĂRAT ȘI ȚI-/ LE-A LĂSAT CA MOȘTENIRE/ INFANTERISTUL, VÂNĂTORUL DE/ MUNTE, ARTELERISTUL, TAN-/ CHISTUL ȘI AVIATORUL EROU” [470].

Noul regim, bazat pe clasa muncitoare, s-a întors în timp până în anul 1920, la mișcările muncitorești, și a ridicat plăci memoriale în amintirea sindicatelor muncitorești și pe sediul partidului comunist din acea perioadă. Textele plăcilor comemorative instalate după anul 1948: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ ÎNTRE ANII 1920–1921 A FOST/ SEDIUL SINDICATELOR/ MUNCITORILOR DIN CLUJ” [463]; „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ÎN ANII 1921–1924/ A FOST SEDIUL ORGANIZAȚIEI LOCALE A/ PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN./ TOT AICI ÎN ANII 1923–1929 A FOST SEDIUL/ SINDICATELOR UNITARE DIN LOCALITATE” [464]. Locul ședinței de partid ilegale a fost marcat în anul 1954: „ÎN ACEASTĂ CASĂ/ S-A ȚINUT ÎNTRE 23-24 IANUARIE 1939/ O CONFERINȚĂ A COMITETULUI TERITORIAL ARDEAL/ ȘI BANAT AL P(ARTIDULUI). C(OMUNIST). R(OMÂN)., LA CARE AU PARTICIPAT/ DIN PARTEA C(OMITETULUI). C(ENTRAL). AL PCR NEÎNFRICAȚII LUPȚĂTORI/ PENTRU CAUZA CLASEI MUNCITOARE/ ILIE PINTILIE ȘI BELA BREINER” [479].

La 16 februarie 1952, de Ziua Feroviarilor, cel de-al doilea centenar al grevelor muncitorilor feroviari a fost aniversat în cadrul unor festivități de amploare. Discursurile comemorative au reliefat lupta și eroismul feroviarilor. Plăcile comemorative cu inscripții în limbile română și maghiară, instalate pe sediul sindicatului muncitorilor feroviari, au subliniat rolul organizatorului grevei, Gheorghe-Gheorghiu Dej – prim-ministru la data instalării plăcilor –, și au atribuit o importanță exagerată grevei feroviarilor: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST SEDIUL/ SINDICATULUI CFR, UNDE A AVUT LOC LA/ 8 IUNIE 1932, SUB CONDUCEREA TOV(ARĂȘULUI)./ GHEORGHE-GHEORGHIU DEJ ADUNAREA/ COMITETULUI DE ACȚIUNE AL MUNCITORI-/ LOR CEFERIȘTI. LA ACEASTĂ ADUNARE/ TOVARĂȘUL GHEORGHE-GHEORGHIU DEJ/ A CHEMAT MUNCITORIMEA LA LUPȚĂ/ HOTĂRĂȚĂ ÎMPOTRIVA CRUNTEI EXPLOA-/ TĂRI CAPITALISTE PENTRU APĂRAREA/ REVOLUȚIONARĂ A UNIUNII SOVIETICE./ 1933–1953” [475–476].²⁴⁴ Plăcile memoriale bilingve instalate pe fațada Clubului „Filimon Sârbu” al Atelierelor CFR,

244 La moartea lui Gheorghe-Gheorghiu Dej (1958), strada Molotov a primit numele său.

redenumite cu această ocazie în „16 Februarie”, au subliniat largul sprijin al muncitorilor și rolul Partidului Comunist în organizarea grevei: „MUNCITORII DIN ATELIERELE CFR/ CLUJ, SPRIJINIȚI ACTIV DE MUNCITORII/ DELA FABRICA DERMATA – AZI UZINELE/ JÁNOS HERBAK – ȘI DIN ALTE ÎNTREPRIN-/ DERI AU PARTICIPAT CU HOTĂRÂRE LA/ LUPTELE EROICE DIN IANUARIE-FEBRU-/ ARIE 1933 ALE CLASEI MUNCITOARE/ CONDUSE DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN./ 1933–1953” [477–478].

Monumentul inaugurat cu ocazia aniversării a 25 de ani de la evenimente, în 16 februarie 1958, a consolidat aceeași narațiune, incluzând ca element nou trimiterea la etniile conlocuitoare, respectiv asocierea evenimentelor locale de odinioară cu cele întâmplate în capitală: „ÎN CINSTEA MUNCITORILOR/ CEFERIȘTI ROMÎNI ȘI MA-/ GHIARI DIN CLUJ, CARE ÎN/ FEBRUARIE 1933, CONDUȘI/ DE PARTIDUL COMUNIST/ ROMÂN ȘI SPIJINIȚI/ DE ÎNTREAGA MUNCITORIME/ DIN ORAȘ, S-AU RIDICAT/ ÎMPOTRIVA REGIMULUI/ BURGHEZO-MOȘIERESC/ ODATĂ CU LUPTA/ CEFERIȘTILOR DE LA/ ATELIERELE «GRIVIȚA»/ DIN BUCUREȘTI” [492].

În anul 1959, în cadrul seriei de evenimente organizate în Luna Prieteniei Româno-Sovietice,²⁴⁵ a fost comemorată înființarea filialei clujene a Asociației „Amicii URSS”. Sediul de odinioară al Asociației a fost marcată cu o placă comemorativă, a cărei inscripție a subliniat și rolul Partidului Comunist: „ÎN ACEASTĂ CASĂ A LUAT FIINȚĂ ÎN ANUL/ 1934, FILIALA DIN CLUJ A ASOCIAȚIEI «AMICII URSS»./ ORGANIZAȚIE DE MASĂ, CARE SUB CONDUCEREA PARTIDULUI/ COMUNIST ROMÂN A MILITAT ACTIV PENTRU LEGĂTURI/ DE PRIETENIE CU UNIUNEA SOVIETICĂ” [501].

Ideologia socialistă/comunistă a fost legitimată și prin biografia soldaților, a martirilor și a eroilor comuniști, căzuți în lupta împotriva fascismului și pentru binele clasei muncitorești. În curtea Fabricii de Porțelan „Iris” a fost ridicat bustul comemorativ al unui comandant aviator cu ocazia comemorării unui deceniu de la moartea acestuia (în anul 1955), cu inscripția: „EROUL/ DÎRJAN TRAIAN,/ LUPTĂTOR NEÎNFRICAT PENTRU/ ELIBERAREA PATRIEI DE SUB/ JUGUL FASCIST./ 1920–1945” [482]. De asemenea, Uniunea Tineretului Muncitoresc de la Fabrica de Mașini „Unirea” a ridicat un monument comemorativ în amintirea unui sergent-major în curtea fabricii, în anul 1959: „GLORIE VEȘNICĂ/ EROULUI/ SERGENT-MAJOR/ SUCIU AUREL,/ CĂZUT LA DATORIE/ ÎN RĂZBOIUL/ ANTIFASCIST” [498].

Monumentul comemorativ din curtea cazărmii din Someșeni a fost ridicat în anul 1958 în amintirea martirilor ideologiei comuniste: „În acest loc au fost schingiuiți și maltratați de către călăii hortisto-fasciști în anii 1940–1944 sute și sute dintre cei mai buni fii ai clasei muncitoare, luptători neînfricați pentru fericirea poporului nostru” [493]. Memoria lui Tyukodi Antal și cea a lui Józsa Béla au fost cultivate separat. Monumentul comemorativ al celui dintâi a fost ridicat în Cimitirul Házsongárd, în anul 1952 [473]. În amintirea celui din urmă a fost instalată o coloană memorială cu inscripție bilingvă, română și maghiară, în anul 1957, în curtea spitalului militar: „ÎN ACEST SPITAL A ÎNCETAT DIN VIAȚĂ/ ÎNFRUNTÎND EROIC TORTURILE/ CĂLĂILOR HORTISTO-FASCIȘTI/ LA 22 NOIEMBRIE 1943/ JÓZSA BÉLA,/ LUPTĂTOR COMUNIST PENTRU

245 ARLUS (Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică) a organizat deja la aniversarea de un an de la înființare (la 20 noiembrie 1946) Ziua Prieteniei Sovieto-Române. Mai târziu evenimentul a fost extins pe o perioadă de o lună și sărbătorit în luna octombrie a fiecărui an, până în anul 1963.

LIBERTATE” [489]. Numele său a fost purtat în anii 1950 și de Cinematograful „Józsa Béla” și Casa de Cultură „Józsa Béla” din Someșeni. Numele lui Herbák János și cel al lui Breiner Béla au fost atribuite unor străzi în jurul anului 1957. De asemenea, Fabrica de Pielărie și Încălțăminte Dermata a fost redenumită Uzinele „Herbák János”.

În urma actelor comemorative prezentate, istoria muncitorimii de la începutul secolului XX, precum și evenimentele asociate cu mișcarea sindicală și cele ale mișcării muncitorești au apărut ca reprezentând istoria Partidului Comunist, promotorul monumentelor respective. Subliniind (implicit) continuitatea cu partidul ilegalist, în locul Partidului Comunistilor din România, înființat în anul 1921, inscripțiile s-au referit la Partidul Comunist Român, respectiv PCR [464, 477–479, 501].

Evenimentele reliefate au reprezentat istoria suferințelor clasei muncitorești (și a partidului), îndreptând atenția asupra victimelor regimului anterior „imperialist” și ale războiului „fascist”. „Cei asupriți” și „eliberați”, proletarii, nu mai luptă de acum înainte pentru națiune, ci – în sensul internaționalismului ideologiei socialiste/comuniste – pentru „popor”.

Evenimentele comemorative și instalarea monumentelor au fost organizate în diferitele zile de sărbătoare ale clasei muncitorești. Mai multe comemorări și inaugurări au avut loc în ziua memorială a grevei însângerate a muncitorilor feroviari din 16 februarie 1933, de Ziua Feroviarilor [475–478, 492]. Dintre zilele de sărbătoare naționale, s-au ridicat monumente cu ocazia zilei memoriale a întoarcerii armelor din 23 august 1944, „ziua eliberării muncitorilor” [489, 493].

Alegerea locațiilor s-a orientat, pe de o parte, spre spațiile suferinței clasei muncitorești (uzina, cazarma, spitalul militar) [477–478, 489, 492–493], pe de altă parte, spre locurile cele mai reprezentative ale vieții muncitorești (clădirea și curtea fabricii) [482, 498]. Un rol important le-a revenit și locurilor de naștere și de formare a ideii comuniste (sediul de partid, sindicatul muncitoresc, adunarea ilegală) [463–464, 475–476, 479].

Pe lângă construirea trecutului clasei muncitorești, aceste plăci și monumente comemorative au contribuit și la formarea imaginii dușmanului, amintind totodată ideologia fascistă, orânduirea economică și politică de factură capitalistă, precum și regimul Horthy.

Personalități istorice și culturale

Conducerea orașului și diferitele organizații naționale au comemorat amintirea personalităților din domeniul științelor și al artelor prin marcarea casei natale sau a reședinței temporare sau permanente, dar și prin denumirea unor străzi, piețe și instituții după numele lor.

Bustul lui Kótsi Patkó János, primul director de teatru din Transilvania, a fost reamplasat în foaierea Teatrului Maghiar de Stat [471].

Cu ocazia aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Bolyai János, Academia Republicii Populare Române a inaugurat o placă memorială bilingvă pe casa natală a acestuia, în anul 1952. Actul comemorativ i-a fost dedicat „marelui matematician și gânditor progresist” [474].

Locul cazării „celebrului pianist” Francisc Liszt (Liszt Ferenc) cu prilejul concertelor pe care le-a susținut la Cluj în anul 1846 a fost marcat cu o placă memorială în anii 1960 [503].

De asemenea, au fost marcate cu plăci comemorative și locuințele (temporare) ale savanților și artiștilor români, printre care reședința lui Emil G. Racoviță, „MARELE/ BIOLOG ROMÂN/ [...]/ FOST PREȘEDINTE AL ACADEMIEI ROMÂNE,/ PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ,/ ÎNTEMEIETORUL BIOSPEOLOGIEI” [465], și cea a lui Gheorghe Dima, „COMPOZITORUL CLASIC ROMÂN/ [...]/ STRĂLUCIT ÎNAINTAȘ AL ȘCOLII MUZICALE ROMÎNEȘTI,/ ANIMATOR ÎNSUFLEȚIT AL CULTURII ARDELENE,/ FONDATORUL CONSERVATORULUI DE STAT DIN CLUJ” [481]. În anul 1950, numele său a fost atribuit Conservatorului de Muzică, iar în anul 1957, unei străzi clujene.

Inscripția bilingvă de pe locuința a lui Emil Isac, inaugurată în jurul anului 1958, s-a oprit în detaliu asupra activității literare, opoziției antirăzboinice, serviciilor aduse poporului și luptei pentru frăție între popoare pe parcursul prezentării biografiei poetului, „EXPONENT AL LITERATURII PROGRESISTE DIN TRANSILVANIA ÎN/ PRIMA JUMĂTATE A SEC(OLULUI). AL XX-LEA”. Textul biografic al inscripției de pe locuința lui Emil Isac este tributară ideologiei de stânga: „POET DE O VASTĂ CULTURĂ, PURTĂTOR AL SUFERINTELOR ȘI NĂZUINȚE-/ LOR POPORULUI [...]/ DE AICI, DIN CAPITALA ARDEALULUI, TIMP DE 50 DE ANI, EMIL ISAC/ A LUPTAT CU CONDEIUL PENTRU ELIBERAREA NEAMULUI SĂU DIN LANȚURILE/ ASUPRIRII NAȚIONALE, DIN JUGUL EXPLOATĂRII SOCIALE ȘI DIN ÎNTUNERI-/ CUL ROBIRII SPIRITUALE./ DE AICI, DIN CLUJ, UNDE ERA FOCARUL TUTUROR INTOLERANȚELOR/ ȘI VRĂJMĂȘIILOR NAȚIONALISTE, EMIL ISAC, PESTE BARIERELE ȘOVINE RIDI-/ CATE DE ASUPRITORI, A STRÎNS CU CĂLDURĂ MÎNA PRIETENILOR UNGURI: ADY/ ENDRE, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, BABITS MIHÁLY, KÓS KÁROLY ETC. CU CARE A LUPTAT/ ÎMPREUNĂ PENTRU PACE ȘI FRĂȚIE ÎNTRE POPOARE, PREVESTIND PRIN ACEASTĂ/ PILDĂ SPIRITUL DE PRIETENIE CARE ÎNFRĂȚEȘTE ASTĂZI PE TOȚI ACEI CE LOCUI-/ IESC PE PĂMÎNTUL PATRIEI NOASTRE” [497]. După poet a fost denumită și o stradă în anul 1957.

Placa memorială instalată pe peretele casei lui Grigore Silași a amintit faptul că „PRIMUL/ PROFESOR DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ROMÂNĂ/ DE LA UNIV(ERSITATEA). DIN CLUJ” a primit aici vizita lui George Coșbuc în anii 1884–1885 [504]. Profesorul universitar Constantin C. Diculescu a primit omagiul posterității în calitatea de „specialist în istoria universală” [505], profesorul universitar George Vâlsan, ca „MEMBRU AL ACADEMIEI/ ROMÂNE, CREATORUL/ GEOGRAFIEI MODERNE/ ROMÎNEȘTI” [506], Ioan Piuaru Molnar, ca „vestit medic oculist român” [507], Ion Agârbiceanu, ca „mare prozator și academician” [509], Augustin Bena, ca „FOST PROFESOR ȘI RECTOR AL/ CONSERVATORULUI DE MUZICĂ ȘI ARTĂ/ DRAMATICĂ «Gh. DIMA» DIN CLUJ” [510], Alexandru Lapedatu, ca „PROF(ESOR). UNIV(ERSITAR).,/ ISTORIC, ACADEMICIAN ȘI NEOBOSIT/ LUPTĂTOR PENTRU UNIREA DE LA/ 1 DEC(EMBRIE). 1918 A TRANSILVANIIEI/ CU ROMÂNIA” [511], Constantin Ujeicu, în calitate de „PRIM SOLIST BAS AL OPEREI ROMÂNE/ DIN CLUJ (1921–1957), CARE TIMP/ DE 30 DE ANI A CREAT/ ROLURI DE NEUITAT” [517]. Plăcile memoriale ale personalităților enumerate au fost instalate în anii 1960.

Diferitele instituții au comemorat amintirea unor deschizători de drumuri sau specialiști în domeniul științelor. Institutul de Studii Ruse al Universității „Bolyai” a inaugurat bustul scriitorului sovietic Maxim Gorki în data de 1 mai 1949 [467]. Institutul

de Speologie al Universității a ridicat bustul lui Emil Racoviță la comemorarea centenarului morții sale, în anul 1957 [490]. Clinica Medicală II a ridicat bustul profesorului Ion Goia în anul 1957 [488]. Facultatea de Geografie a Universității „Babeș-Bolyai” a inaugurat bustul lui George Vâlsan în anul 1964 [515].

În anul 1958, mai multe licee au fost redenumite după diferite personalități românești și maghiare. Liceul nr. 2 a primit numele lui George Coșbuc, Liceul nr. 4, pe cel al lui Emil Racoviță, Liceul nr. 8, numele lui Avram Iancu. La 2 februarie, Liceul nr. 5 a fost redenumit după George Barițiu și Liceul nr. 7 după Brassai Sámuel, în 7 decembrie Liceul nr. 9 a primit numele de „Mihai Eminescu”, în 16 decembrie Liceul nr. 8 a fost denumit după Nicolae Bălcescu, iar Liceul nr. 6 după Gheorghe Șincai, respectiv după Ady Endre. În cadrul festivităților de redenumire au fost inaugurate în școlile respective și busturile personalităților românești după care au fost numite, printre care George Barițiu [491], Mihai Eminescu [494], Nicolae Bălcescu [495] și Gheorghe Șincai [496].

În urma reamenajării pietelor clujene, un parc nou înființat a primit numele scriitorului Ion Luca Caragiale cu ocazia centenarului nașterii acestuia, în 1 februarie 1952. A fost organizat și un concurs pentru realizarea bustului scriitorului, opera terminată [487] fiind inaugurată în anul 1957. Hollai Anna, vicepreședintele Comitetului executiv al Sfatului Popular al orașului, a subliniat în discursul său „rolul lui Caragiale în dezvoltarea dramaturgiei românești, luarea sa de poziție în favoarea celor oropsiți și exploatați”, gestul comemorativ fiind motivat prin asemănările ideologice presupuse (sau proiectate în trecut): „prin operele sale, Caragiale a demascat toate nedreptățile și minciunile regimului burghezo-moșieresc”.²⁴⁶

La aniversarea a 180 de ani de la răscoala țărănească a lui Horea, în anul 1964, bustul conducătorului țărănimii a fost inaugurat în Piața Gării (Baross) [516]. În discursul său, academicianul Constantin Daicoviciu a apreciat „lupta eroului național român împotriva asuprii feudale”. Retorica de acest tip a identificat în evenimentul istoric punctele de vedere ale epocii socialiste: „Horea chemat la luptă masele țărănești și de mineri oropsite pentru pământ și pentru libertate, în numele cauzei sociale și naționale”.²⁴⁷

De regulă actele comemorative au evidențiat biografiile asociate cu orașul Cluj; în mai multe cazuri însă și marile personalități ale culturii și istoriei ruse și române au fost localizate în spațiul orașului.

Acte comemorative bisericesti și ale unor comunități

Comunitățile religioase și-au comemorat, de regulă, preoții și conducătorii, munca plină de sacrificii a acestora în beneficiul comunității, precum și istoria construcției bisericilor și cea a comunității bisericesti.

În Biserica Luterană (Evangelică) a fost inaugurată o placă memorială dedicată lui Járosi Andor, preot protopop și profesor asociat de teologie, deportat de sovietici [466].

246 Fragment din discursul de inaugurare din 14 aprilie; sursa: (f. n.) Új műemlékkel gazdagodott Kolozsvár. Leleplezték I. L. Caragiale szobrát. *Igazság*, Anul XIX, Nr. 90, 16 aprilie 1957, 1.

247 Fragment din discursul de inaugurare din 6 decembrie; sursa: (f. n.) Horea-szobrot lepleztek le a kolozsvári Állomás-téren. *Igazság*, Anul XXV, Nr. 290, 8 decembrie 1964, 1.

Pastorul Vásárhelyi Boldizsár a fost comemorat în incinta Bisericii Reformate de pe Ulița Lupilor. Inscripția s-a referit la evenimentele importante din viața pastorului din perspectiva bisericii, precum și la studiile și rezultatele sale științifice [480].

Inscripția de pe placa memorială instalată cu prilejul jubileului sfințirii Bisericii Reformate cu Două Turnuri a prezentat istoria clădirii și a reliefat rolul pastorilor, al conducătorilor orașului, al membrilor bisericii și al Parohiei Reformate: „Această biserică a început să fie construită în anul 1892. Înainte congregația a mai avut două biserici. Prima bisericuță din lemn a stat pe locul Teologiei Reformate din prezent. Cea de-a doua, din partea dinspre apă a lotului bisericii actuale, a fost ridicată la sfârșitul secolului al XVII-lea. Herepei Gergely a ținut ultima slujbă în această clădire în data de 2 noiembrie 1845. Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în 3 octombrie 1829. Cheltuielile de construcție au fost adunate din donațiile membrilor bisericii. Familia Radák s-a remarcat prin donații, iar în lucrările de construcție, judele orașului, Pataki Mihály, pastorii Herepei Károly și Gergely, precum și administratorii bisericești Szathmári Pap Gábor și Méhes Sámuel. Biserica a fost sfințită în data de 12 octombrie 1851. Amvonul donat de Méhes Sámuel a fost construit în același an, iar galeriile de pe cele două laturi ale navei, în anul 1897. Din biserică de pe Ulița Lupilor au fost aduse cele două clopote turnate în anul 1799 din materialul clopotelor Rákóczi, topite în focul din anul anterior, iar din vechea biserică din lemn, altarul construit de pastorul Szilágyi Sámuel și orga realizată din donația soției lui Farkas János. Altarul actual a fost donat de Radák István. În perioada în care a slujit pastorul Vásárhelyi János, biserică a fost complet renovată, prin sacrificiul credincioșilor, în anul 1926. În 1941 biserică a fost prevăzută cu o orgă nouă, la inițiativa pastorului Kádár Géza. În anul 1948 a fost introdusă încălzirea cu gaz, iar în 1950 au fost restaurate galeriile de pe cele două laturi ale navei.

Această placă memorială a fost ridicată de congregația din Alsóváros [Orașul de Jos], la centenarul sfințirii bisericii, în anul Domnului 1951, din atașament zelos față de Biserica Reformată și din dragoste față de clădire” [472]. După câțiva ani congregația reformată a imortalizat și numele pastorilor care au slujit până la formarea episcopioilor, între anii 1564 și 1917. Ocazia comemorării a fost furnizată de aniversarea a 400 de ani de la victoria clujeană a Reformei religioase: „Luând aminte la cuvântul Domnului: «Amintiți-vă de conducătorii voștri care v-au învățat cuvântul lui Dumnezeu» (Evrei 13:7), amintirea pastorilor de odinioară, care au propovăduit cuvântul lui Dumnezeu, a fost imortalizată de Eparhia Reformată din Ardeal cu prilejul aniversării celui de-al patrulea centenar al triumfului credinței evanghelice la Cluj, în data de 16 martie 1956.” [484]

În urma restaurării Bisericii Romano-Catolice „Sfântul Mihail”, evenimentul a fost celebrat prin intermediul unei inscripții în limba latină: „Renovată pe vremea canonicului Baráth Béla, delegat episcopal și paroh, doctor în științele filosofice și în științele teologice, din dărnicia Republicii Populare Române, în anul Domnului 1956” [485]. Canonicul-paroh a comandat și o altă piatră memorială, prevăzută cu stema episcopală, care a omis menționarea sprijinului din partea statului român [486], însă aceasta nu a mai fost instalată. (Piatra se regăsește în lapidariul bisericii.)

În anul 1961, la Cluj-Mănăstur a fost târnosită „cea mică și vechea biserică” ortodoxă răsăriteană, „ÎNTRU POMENIREA ISTORICULUI ACT AL REÎNTREGIRII/ BISERICII ORTODOXE ROMÎNE DIN ARDEAL”. Placa memorială înșiră numele conducătorilor,

susținătorilor și realizatorilor lucrărilor de construcție, precum și fetele bisericești care au sfințit lăcașul de cult [513].

Placa memorială instalată pe gardul Bisericii Bob în anii 1960 a aniversat căsătoria Veronicăi Micle. (Poeta a devenit celebră datorită relației sale ulterioare cu Mihai Eminescu.) Potrivit inscripției, „ÎN ACEASTĂ SFÎNTĂ BISERICĂ/ A AVUT LOC ÎN 7 AUGUST 1864/ CUNUNIA RELIGIOASĂ A POETEI/ VERONICA MICLE CU PROF(ESORUL). UNIV(ERSITAR). ȘTEFAN MICLE,/ PREOT CUNUNĂTOR FIIND/ PROTOPOPUL IOAN PAMFILIE” [508].

În fosta Sinagogă Neologă (la această dată, Biserica Deportaiților), membrii congregației au comemorat suferințele evreilor în al Doilea Război Mondial și eforturile comunității evreiești clujene pentru un nou început. Inscripțiile în limbile maghiară și română ale plăcilor comemorative instalate în anul 1949 încep cu îndemnul *AMINTEȘTE-ȚI...!* / „IATĂ RUGUL DE TRANDAFIR/ CE ARDE ÎN VĂPĂI ȘI NU SE MISTUE.../ ÎN LUNA MAIU DIN ANUL 1944, MEMBRII ACESTEI/ COMUNITĂȚI, BĂTRÂNI ȘI SUGACI, MAME ÎN SARCINĂ/ ȘI BOLNAVI, SOȚI ȘI SOȚII, BĂIEȚI ȘI FETE AU FOST/ RUPTI DIN CĂMINELE LOR, DUȘI ÎN GETTOUL DIN AFARA/ ORAȘULUI ȘI PE URMĂ ÎN LAGĂRELE DE EXTERMINARE/ DIN GERMANIA ȘI POLONIA./ MEMBRII COMUNITĂȚII, PE CARE I-A ELIBERAT/ ARMATA SOVIETICĂ, REÎNTORȘI ACASĂ PENTRU A-ȘI/ REÎNCEPE VIAȚA NĂRUITĂ, AU RECLĂDIT BISERICA/ ARUNCATĂ ÎN AER DE FASCIȘTII ÎN RÉTRAGERE./ CA AMINTIRE VEȘNICĂ, PENTRU CEI DRAGI ȘI IUBIȚI,/ PENTRU CEI SFINȚI ȘI CURAȚI, PE CARE I-AU DEZONORAT,/ I-AU INTIMAT, I-AU OMORÂT ȘI I-AU ARS./ VEȘNICĂ AMINTIRE CELOR CE ȘI-AU DAT VIAȚA CA/ MARTIRI ȘI EROI, ÎN APĂ, ÎN FOC, ÎN AER, PRIN ÎNGHEȚI,/ ROBOTÂND, ÎN FIE[R]BINȚELI, ÎN ÎNCĂIERĂRI ȘI ATACURI,/ PENTRU POPORUL LOR, PENTRU OMENIRE./ VEȘNICĂ AMINTIRE CELOR CARE N'AU NICĂIERI MORMÂNT./ TU, CĂLĂTOR CARE TRECI PE AICI, PLEACĂ-ȚI CAPUL/ ÎN FAȚA AMINTIRII JERTFEI LOR, IAR VOI, GENERAȚII/ CARE VEȚI URMA, NU UITAȚI NICIODATĂ ORORELE FASCISMULUI./ MUNCA CREATOARE SĂ VĂ ALINE SUFLETELE ȘI SĂ/ MUNCIM CU OAMENII IUBITORI DE LIBERTATE,/ PENTRU PACE” [468–469].

Data comemorării (24 august 1949) a fost suprapusă aniversării a cinci ani de la „victoria asupra fascismului” și de la „eliberarea patriei” (23 august 1944). În ceea ce privește conținutul, acesta a îmbinat elementele ideologice socialiste/comuniste cu elementele ritualurilor funerare evreiești tradiționale. Ceremonia festivă s-a deschis cu cântarea imnului republicii și a imnului sovietic, urmată de discursul inaugural al președintelui Congregației, Sebestyén Iosif (József). Discursul comemorativ a fost rostit de redactorul și directorul de teatru Rappaport Ottó. După dezvelirea plăcilor memoriale, artiștii Teatrului și ai Operei maghiare, împreună cu membrii Congregației, au recitat cântece mobilizatoare (*Cântecul partizanilor din Vilnius*), texte funerare ritualice evreiești (*El mule rachamim, Kaddish*) și lucrări asociate cu ideologia de stânga (poeme, opere corale).

Sinagoga ca loc al memoriei a devenit și spațiul comemorărilor individuale sau cu caracter personal mai pronunțat. Un bărbat văduv a ridicat o placă memorială cu inscripția parțial în limba ebraică, parțial în limba română, „dăltuită pe o placă în casa Domnului, pentru a servi drept amintire. Soția scumpă și dragă, cinstită, binecuvântată și fericită este mai prețioasă decât aurul curat și mărgăritarul. Alte Miriam, fiica lui R. Pinhas, femeie vrednică, podoaba soțului ei, care a umblat pe calea cea bună și cea dreaptă, pace ei, s-a stins în floarea vieții la vârsta de 43 de ani, în anul [5]723, în ziua

24 a lunii Iyar [18 mai 1963]. Odihna sa în Eden și amintirea ei vor rămâne veșnic. În memoria soției mele Wieder Jolán, născută Elefánt” [514].

Comunitatea evreilor a comandat și ridicarea unui monument comemorativ pe mormântul simbolic (1946) din Cimitirul Evreiesc Ortodox de pe Calea Turzii (Tordai) al celor deportați. Inscricțiunile de pe monument conțin texte în limbile idiș, ebraică și română. Unul din textele în limba română se referă la obiectul comemorării: „ACEASTĂ PIATRĂ A FOST/ RIDICATĂ PE MORMÎNTUL/ SIMBOLIC AL MARTIRILOR/ EVREI DIN ORAȘUL ȘI/ JUDEȚUL CLUJ, INTERNAȚI/ ÎN GHETOU ÎN ANUL 1944/ ȘI APOI DEPORTAȚI/ ȘI EXTERMINAȚI DE/ CĂTRE FASCIȘTI ÎN/ LAGĂRELE MORTIL./ VOM PĂSTRA PE VECI/ MEMORIA LOR”. Celălalt text românesc citează versurile unui membru al rezistenței comuniste franceze: „«Mortii nu dorm. Ei n-au decît piatra asta./ Neputincioasă să cuprindă mulțimea lor de nume./ Amintirea crimelor, trecătorule,/ E singura rugăciune pe care li-o cerem.» [Louis] Aragon”. Textul memorial în limba ebraică dezvoltă narațiunea fundamentală a internării și deportării: „Urmașii celor salvați ca tăciunii scăpați din foc, cei care au putut să audă apropierea salvării, au ridicat acest monument ca pe un simbol viu până la sfârșitul generațiilor, ca toți cei care trec pe aici să vadă și să cerceteze dacă mai există asemenea durere precum durerea mea și lacrimi precum lacrimile mele.

De aceea ne vom aminti în vecii vecilor și vom ține socoteală de sufletele celor sfinți și neîntinați, de victimele Șoa, membrii comunității din Cluj și din împrejurimi, pruncii și sugarii, femeile, bătrânii și tinerii, cei cuvioși și cei drepecți, care au fost luați cu forța din căminele lor și închiși în getouri de asasinii fasciști în veci blestemați, în anul [5]704 [1944].

Au fost luați cu forța, ca oile la tăiat, în taberele distrugerii și ale focului, sângele lor a fost vărsat ca apa, pe pământ polonez și german, când au ars pe rug. Moartea celor sfinți ne dă porunca vieții pe veșnicie.

Domnul răzbnării să răzbnne sângele vărsat al slujitorilor Săi! Să se răzbnne pe dușmanii Săi și să aducă împăcare pentru pământul poporului Său!” [483]

Actele comemorative realizate în cadrul bisericii și al congregației au subliniat, de regulă, spiritul de sacrificiu și/sau suferințele conducătorilor și membrilor comunității.

Soarta semnelor comemorative anterioare

Statuia ecvestră a Sfântului Gheorghe a fost mutată din Piața Sfântul Gheorghe (Szentgyörgy) – din anul 1962, Piața Păcii (Béke) – în fața bisericii de pe Ulița Lupilor (Farkas). Inscricția în limba maghiară [331] a fost înlocuită cu o inscricție în limba latină. Inscricția cea nouă a fost copiată de pe originalul din Praga al statuii: „În anul Domnului 1773, această lucrare reprezentând imaginea Sfântului Gheorghe a fost realizată de Márton și György de Clussenberch [Cluj]” [502].

Coloana votivă instalată în piața din fața Universității în anul 1744 [154] a fost înlăturată în anul 1959 și depozitată provizoriu în Biserica Franciscană, pentru ca mai târziu, în anul 1961, să fie amplasată din nou în spatele bisericii din Piața Sfântul Petru (Szentpéteri) [512]. Demolarea coloanei cu statuia Fecioarei Maria a fost inițiată de

rectorul Universității sub pretextul discrepantei dintre figura religioasă din piață și educația comunistă desfășurată de Universitate.²⁴⁸

După anul 1957 placa memorială din 1821 amintind construirea Liceului Regal de odinioară [217], precum și cea a fostului Seminar „Báthory-Apor”, din 1833 [262] (la data respectivă, clădirile Liceului Nr. 11), ambele cu inscripții în limba latină, au fost acoperite, cu ajutorul unor scânduri bătute. În anul 1960, stema familiei Jósika, instalată în anul 1828 [220], a fost înlăturată de pe fațada palatului din Piața Centrală. Placa memorială ridicată în amintirea vizitei lui Francisc Iosif I, cu inscripția în limba maghiară [270], a fost îndepărtată de pe balconul Palatului Bánffy în anii 1960. De asemenea, a fost înlăturată și placa memorială a construirii Institutului de Anatomie Patologică [272]. Placa memorială a lui Reményik Sándor a fost acoperită cu var până la restaurarea clădirii la sfârșitul anilor 1980 [435].

Bustul savantul Brassai Sámuel și cel al politicianului fondator Berde Mózes [307–308], au fost înlăturate din foaierea școlii unitariene de odinioară (la această dată, Liceul „Brassai Sámuel”) în anul 1963. (Cele două busturi au fost reinstalate la locul lor în anul 1968.) Reliefurile unor mari personalități unitariene din sala festivă au fost acoperite cu portretele unor scriitori maghiari și români în anul 1963.

În contextul ideologiei epocii, clerul și aristocrația au fost numite din ce în ce mai ferm drept exploatare și asupritoare ale clasei muncitorești. Înlăturarea, suspendarea sau mutarea reprezentărilor amintite se explică și în acest fel.

„Epoca de aur.” De la liberalizarea aparentă la programul național-comunismului (1965–1989)

Perioada dintre anii 1965 și 1989 reprezintă o epocă separată în istoria comunismului românesc și a construirii statului socialist. În cadrul discursului oficial, dictatura comunistă ce a debutat odată cu accederea la putere a lui Nicolae Ceaușescu a primit denumirea de „epoca Ceaușescu” sau „epoca de aur”. Din punctul de vedere al minorităților naționale, contextul politic al epocii a fost influențat în mare măsură de relaxarea ideologică dintre anii 1966 și 1971. Perioada acestei „deschideri” a fost caracterizată în general de eforturile puterii de a-și asigura sprijinului societății, în special prin întâlnirile intelectualilor, organizarea permanentă de evenimente și înființarea unor instituții maghiare (ale minorităților naționale) noi (revistă, editură, emisiune de televiziune etc.). În acord cu concepția națiunii socialiste, s-a constituit Sfatul Muncitorilor de Naționalitate Maghiară (Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa). În urma „tezelor din iulie” din anul 1971, puterea comunistă și-a propus ca scop omogenizarea socială, politică și etnică, urmărind eliminarea treptată a învățământului în limbile minorităților naționale (printre care limba maghiară), politica detașărilor și programul de sistematizare (distrugerea satelor). Propaganda antimaghiară a reprezentat un rezultat al politicii intensive de omogenizare.

248 Coloana a provocat dezaprobarea conducerii Universității mai ales după restaurarea sa din anii 1957–1958. „Nu pot să educ studențimea în spirit marxist și materialist, cât timp această statuie stă în fața universității, în văzul tinerilor” – a declarat rectorul în repetate rânduri, în diferite foruri publice (cf. *Szabadság*, 28 aprilie 1993).

Eroi comuniști și antifasciști

În zilele dinainte de 23 august 1969, aniversând 25 de ani de la „eliberare”, au fost inaugurate mai multe monumente comemorative ridicate în memoria eroilor proletari și militari comuniști și antifasciști. Prin cooptarea muncitorilor industriali, instituțiilor de învățământ și unităților de învățământ în actele de comemorare, conducerea locală a ridicat memoria „martirilor comuniști” la rangul de interes public. În data de 20 august, pe terenul de sport al Fabricii de Pielărie și Încălțăminte Clujana (până în anul 1964, Uzinele „Herbák János”) a fost inaugurat bustul lui Herbák János [550]. În 21 august, bustul lui Ilie Pintilie [551] a fost instalat în curtea Colegiului Tehnic al Ministerului Transporturilor. În data de 22 august, în Cimitirul Eroilor a fost dezvelit Monumentul Eroilor Antifasciști, cu inscripția: „SLAVĂ OSTAȘILOR ROMÂNI CARE S-AU JERTFIT PENTRU ELIBERAREA/ PATRIEI ȘI A POPORULUI DE SUB JUGUL FASCIST” [552]. În 23 august, aniversarea a unui sfert de veac de la evenimentele „răscoalei armate” au fost sărbătorite prin defilarea muncitorilor, agricultorilor și intelectualilor și printr-o paradă militară.

Memoria tineretului muncitor comunist și a eroilor antifasciști a fost comemorată și de instituțiile universității. Placa memorială cu portretul lui Czeller Ludovic (Czeller Lajos) a fost ridicată „din partea unei unități militare”, în una din sălile Facultății de Drept al Universității Babeș–Bolyai, cu inscripție bilingvă, maghiară și română, care îl prezintă ca „MEMBRU AL UNIUNII TINERETULUI CO-/ MUNIST, FOST STUDENT AL FACULTĂȚII/ NOASTRE, LUPTÎND ÎN RÎNDURILE DIVIZIEI/ «TUDOR VLADIMIRESCU» LA/ 2 MARTIE 1945 ȘI-A SACRIFICAT VIAȚA/ PENTRU ELIBERAREA CLASEI MUNCITOARE, PENTRU CAUZA PĂCII ȘI A/ SOCIALISMULUI” [556]. Monumentul din Parcul Sportiv al Universității a comemorat eroii anonimi prin inscripția: „ÎN MEMORIA ACELORA/ CARE AU ȘTIUT SĂ MOARĂ/ PENTRU PATRIE” [566].

Sediul editurii și tipografiei ziarului ilegal *Igazság* a fost marcat în calitate de centru clujean al propagandei ideologice, cu inscripția (aproximativă): „În beciul acestei case a fost tipărit *Igazság*²⁴⁹ [«Adevărul»], ziarul Comitetului Teritorial din Transilvania și Banat al Partidului Comunist Român aflat în ilegalitate, în perioada iulie–septembrie 1939” [548]. La aniversarea a 50 de ani de la înființarea Partidului Comunist Român, în curtea Fabricii de Porțelan a fost realizată o fântână ornamentală [570]. Monumentul ridicat în luna mai a anului 1971 – un personaj feminin decorat cu motive populare – a reprezentat și un simbol al produselor fabricii. Cu prilejul aniversării a 25 de ani de la proclamarea Republicii (în anul 1972), și fabrica Armătura ridicat un monument comemorativ. Statuia Turnătorului [579] a reprezentat eroul muncii, care a clădit socialismul în procesul atât de des menționat în epocă al competiției muncii.

249 *Erdélyi Szikra* („Scânteia Ardeleană”) a început să apară oficial din anul 1945 ca ziarul Comitetului Regional nord-transilvănean al Partidului Comuniștilor din România (ulterior al Comitetului din Districtul Cluj). Ziarul *Igazság*, care și-a început apariția în luna iunie a anului 1945, a fost continuatorul acestuia.

Crearea trecutului național românesc

Mituri de origine istorice: originile și aspirațiile de integrare ale națiunii • De la mijlocul anilor 1960, în spațiul public al străzilor și piețelor orașului a început crearea reprezentărilor trecutului istoric național românesc. Această aspirație a condus la realizarea reprezentărilor unor toposuri precum mitul istoric de origine daco-roman, progresul național românesc și aspirațiile de integrare națională, respectiv unificarea principatelor românești.

În anul 1965, statuia Lupa Capitolina [356], îndepărtată în 1940, a fost ridicată din nou. De această dată, monumentul latinității (respectiv al continuității daco-romane) a fost instalat în fața clădirii principale a Universității „Babeș-Bolyai” [519]. (În anul 1973, cu ocazia ridicării unui alt grup statuar, monumentul a fost mutat în fața sediului vechii Primăriei, la colțul Pieței Centrale [Főtér] [583].) Bustul lui Decebal, regele Daciei [542], a fost ridicat în 1967, la aniversarea a 1880 de ani de la nașterea sa, în curtea Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei.

În 1974, la aniversarea a 1850 de ani de la ridicarea așezării Napoca la rangul de municipiu, a fost organizată o serie de evenimente de mare anvergură, extinse pe tot anul. În cadrul anului jubiliar, în vederea sublinierii continuității cu așezarea romană, orașul a inclus în denumirea sa numele de „Napoca”, denumirea oficială devenind de la această dată Cluj-Napoca (în limba maghiară Kolozsvár-Napoca). Cu ocazia adoptării noii denumiri a orașului, pe Bulevardul Aurel Vlaicu (Szamosfalvi) a fost ridicată o coloană memorială [588].

Pe lângă manifestarea conștiinței originii romane, monumentele comemorative ridicate în această perioadă au reprezentat și istoria prezenței și a continuității naționale a românilor în Transilvania. Statuia ecvestră a voievodului Gelu [604] a fost ridicată în incinta unei unități militare în anul 1977. Personajul istoric apare pentru prima dată în cronică lui Anonymus, pentru că în istoriografia românească să devină, treptat, un voievod căzut în apărarea românilor. (Cu această ocazie, în vederea fundamentării comunității politice ardelenice, între maghiarii conduși de Töhötöm și români a fost legat un fel de pact mitic, care ar fi reglementat conviețuirea popoarelor transilvănene.) (Cf. Mitu 1998)

Unul dintre aspectele cele mai accentuate ale actelor comemorative a constatat în expunerea istoriei integrării naționale, a progresului național și a unificării țării. În cadrul acestui proces, a avut loc construirea memoriei a două personalități istorice importante din secolele XVI–XVII, voievodul Mihai Viteazul și căpitanul său de oști, Baba Novac. Voievodul a purtat un război victorios împotriva principelui maghiar Báthory András. Comemorările din a doua jumătate a secolului XX au interpretat acest conflict armat în sistemul de relații româno-maghiare, respectiv cel al poporului asuprit și cel al regimului feudal opresiv, reprezentând personalitatea și faptele voievodului și ale căpitanului său ca figurile și evenimentele-cheie ale integrării naționale și teritoriale românești. În 1971, cu prilejul aniversării a 370 de ani de la bătălia de la Guruslău (Goroszló), pe zidul Turnului Croitorilor (Szabók tornya) – în fața căruia a fost executat Baba Novac – a fost ridicată o placă memorială cu inscripția: „DUPĂ BĂTĂLIA DE LA GURUS-/ LĂU DIN 3. VIII. 1601, VOEVODUL/ MIHAI VITEAZUL A POPOSIT/ CU OASTEA SA ÎN CLUJ ÎN(TRE) 11–15. VIII./ 1601, CINSTIND LA TURNUL CROITORILOR/ MEMORIA

GENERALULUI BABA NOVAC”²⁵⁰ [573]. Statuia lui Baba Novac a fost ridicată în anul 1976, cu ocazia comemorării a 375 de ani de la moartea sa, în locul în care trupul său neînsuflit a fost expus publicului după executare: „BABA NOVAC,/ CĂPITAN AL LUI/ MIHAI VITEAZUL./ UCIS ÎN DATA DE/ 5 FEBRUARIE 1601./ S-A RIDICAT ACEST/ MONUMENT, SPRE/ CINSTIREA MEMORIEI/ SALE ÎN ANUL 1975” [590]. Festivitatea de comemorare a fost inaugurată de Constantin Crișan, prim-secretarul Comitetului municipal de partid și primarul orașului. Discursul acestuia a fost urmat de dezvelirea statuii de către Ștefan Mocuța, prim-secretarul Comitetului județean de partid și președintele Comisiei executive a Sfatului Popular Județean. Legitimarea profesională a actului comemorativ a fost asumată de istoricul academician Ștefan Pascu, potrivit căruia Baba Novac a luptat împotriva asupririi naționale și sociale, astfel încât, prin ridicarea statuii sale, „România socialistă își aduce omagiul în fața celor care au luptat pentru libertate și pentru unirea românilor”.²⁵¹

Statuia ecvestră a principelui Mihai Viteazul a fost ridicată în anul 1976, cu ocazia aniversării a 375 de ani de la unirea Transilvaniei cu țările românești și a comemorării morții voievodului. Actul comemorativ a avut loc sub semnul construcției alternative a spațiului. Denumirea Pieței Széchenyi a fost schimbată în Mihai Viteazul încă în anul 1923 și din nou în anul 1945. Statuia de dimensiuni mari a fost înconjurată de stemele țărilor românești și a Transilvaniei și de scene de luptă în relief. Postamentul a fost împodobit cu imaginea mărită a sigiliului principelui și prevăzut cu următoarea inscripție în limba română: „MIHAI VITEAZUL/ 1593–1601./ DOMN AL ȚĂRII/ ROMÂNEȘTI, AL/ ARDEALULUI ȘI/ A TOATĂ ȚARA MOLDOVEI” [595]. Protagonistii festivității de inaugurare au fost și de această dată Constantin Crișan, Ștefan Mocuța și Ștefan Pascu. După rostirea cuvintelor inaugurale de către primar, statuia a fost dezvelită de președintele Sfatului Popular Județean. Istoricul academician a apreciat meritele și faptele „celui mai cutezător gânditor al epocii sale”. Această retorică a acoperit cele mai importante toposuri ale ideologiei socialiste: principele a fost un „fiu al poporului” care a luptat pentru independență și unitate (națională), iar țărani români, maghiari și sași „au contribuit la faptele și realizările marelui domnitor în strânsă unitate și cu credință”. Actul comemorativ clujean a fost motivat prin faptul că fiul principelui și-a urmat o parte din studii în oraș, principele a intenționat să convoace aici prima adunare obștească, iar clujenii l-au sprijinit și financiar și, de asemenea, Clujul a fost orașul în care și-a săvârșit ultimul act politic (organizarea festivității comemorative în cinstea lui Baba Novac). Atributele voievodului care a întruchipat adevărul, libertatea și independența au fost identificate cu idealul liderului socialist al epocii și au fost contaminate de principiile Partidului Comunist: „Comemorăm cu pietate persoana sa și acea luptă plină de sacrificii pe care a purtat-o în vederea realizării celor mai prețioase idealuri ale omului și umanității, cinstite și considerate sfinte mereu și de poporul român. La fel de scumpe sunt aceste idealuri și partidului nostru, care ne conduce, cutezător și neînfricat, spre crearea unei lumi noi, mai bune și mai drepte, în România socialistă.” Festivitatea de inaugurare s-a încheiat prin programul artistic susținut de membrii

250 Evenimentul mai fusese comemorat printr-un monument ridicat în același spațiu deja în anul 1936 [397].

251 Sursa fragmentului și a datelor: *Igazság*, 3 februarie 1976, Anul XXXVII, Nr. 26, 1.

teatrelor, ai operelor și ai filarmonicii locale, respectiv de ansamblurile populare, gărzile patriotice și unitățile militare.²⁵²

În memoria principelui a mai fost inaugurat încă un monument în anul 1981. În apropierea zilei aniversare a unificării principatelor române (24 ianuarie 1859), în data de 21 ianuarie, cu prilejul aniversării a 380 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, a fost amplasat un relief pe fațada Arhivelor Statului. Festivitatea a fost organizată de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, respectiv de filiala locală a Arhivelor Statului. În calitatea sa de director al Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, academicianul Ștefan Pascu a inaugurat relieful format din stema triplă, reprezentând unirea Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei, din motivele sigiliului voievodal și din figura domnitorului și a fiului acestuia, cu inscripția: „Rugă și milostenie/ Io Mihail Voievod, domn al Țării Românești, al Transilvaniei și a toată Țara Moldovei” [610]. Caracterul științific al manifestării a fost asigurat de instalarea documentului referitor la domnia voievodului și de sesiunea de comunicări istorice.

Monumentul comemorativ al conducătorilor răscoalei țăranilor români din Transilvania (1784) a fost ridicat într-o piață nou amenajată. Grupul statuar al lui Horea, Cloșca și Crișan [587] a fost dezvelit la aniversarea a 30 de ani de la eliberarea patriei, a 190 de ani de la răscoală și a 1850 de ani de la ridicarea orașului la rangul de municipiu, în anul 1974, în cadrul unei festivități de mare amploare. Evenimentul istoric, interpretat ca un pas important spre emanciparea națională, a fost apropiat de conducerea locală și județeană.

În acest capitol voi prezenta doar sumar interpretarea românească asupra evenimentelor și a personalităților din anii 1848–1849. (Analiza mai detaliată face obiectul unui capitol separat.) Pornind de la structura etnică a puterii caracteristică epocii comemoratoare, la nivelul memoriei publice a revoluției și a luptei pentru independență s-a impus perspectiva românească. În anul 1968, la aniversarea a 389 de ani de la înființarea Liceului nr. 11 cu predare în limba maghiară (Liceul Regal de odinioară), a fost dezvelită placa memorială a studenților români participanți la mișcările revoluționare din anul 1848 [545]. Pe fațada fostului Hotel Biasini au fost comemorate personalitățile lui Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac și Avram Iancu [547]. Locuința lui Avram Iancu din timpul studenției a fost prevăzută cu o placă memorială în anul 1971, la centenarul morții sale [577]. Bustul său de mari dimensiuni [578] a fost ridicat în același an în fața Școlii „Iuliu Hațieganu”. Locul execuției revoluționarului sas Stephan Ludwig Roth a fost marcat cu o placă memorială [557]. În anul 1973, cu prilejul aniversării a 125 de ani de la revoluție și a 15 ani de la adoptarea numelui, bustul lui Nicolae Bălcescu a fost dezvelit în fața școlii care îi poartă numele [581].²⁵³

Evenimentul de primă importanță al mișcărilor naționale românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, memoria procesului memorandiștilor au fost apropiate și de puterea socialistă. Casa lui Aurel Isac, unul dintre avocații apărării, a primit o placă memorială în anii 1970. Dintre vizitatorii săi menționați în textul comemorativ (scriitori, poeți), mulți au participat la formularea Memorandumului: „AICI A LOCUIT 50 DE ANI/ LUPTĂTORUL MEMORANDIST/ Dr. AUREL ISAC/ (1845–1932),/ PREȘEDINTE AL

252 Sursa fragmentului și a datelor: *Igazság*, 18 decembrie 1976, Anul XXXVII, Nr. 299, 1 și 3.

253 Prin inaugurarea statuii, a fost substituită o reprezentare anterioară a lui Bălcescu (bustul nr. [495]).

SOC(IETĂȚII). MESERIAȘILOR/ ROMÂNI DIN CLUJ, MEMBRU AL SOC(IETĂȚII)./ «ROMÂNIA JUNĂ» DIN VIENA ȘI/ MEMBRU FONDATOR AL SOC(IETĂȚII). CULTURALE/ «JULIA» DIN CLUJ. AICI A FOST VIZITAT/ DE B(OGDAN). P(ETRICEICU). HAȘDEU, Dr. IOAN RAȚIU, Dr./ V(ASILE). LUCACIU, I(ON). L(UCA). CARAGIALE, G(EORGE). COȘBUC,/ ADY ENDRE, G(EORGE). POPP DE BĂSEȘTI ȘI MULTE/ ALTE PERSONALITĂȚI MARCANTE” [580].

Mituri de origine culturale și sociale: personalități și realizări (românești) în serviciul ideologiei • Regimul socialist/comunist și-a creat și propriile mituri de origine culturale și sociale. Prin ridicarea plăcilor memoriale și a statuilor dedicate marilor personalități, puterea a organizat, de fapt, piețele publice ale orașului și cunoașterea referitoare la aceste spații. În cele ce urmează am structurat prezentarea actelor comemorative pe baza funcțiilor și a tipurilor de spații ocupate.

Spațiul petrecerii timpului liber și al recreerii, Parcul Central (Sétatér) a fost transformat, în urma unor încercări repetate, și într-un spațiu al comemorării. Statuile scriitorilor Liviu Rebreanu și George Coșbuc au fost ridicate cu ocazia aniversării a 82, respectiv 100 de ani de la nașterea acestora, în anul 1967 [538–539]. Statuia poetului și filosofului Lucian Blaga a fost mutată în Parcul Central în anul 1970 [560]. (Statuia a fost amplasată lângă intrarea Casei Studenților din Piața Păcii (Béke) în anul 1968 [544], dar nu a putut rămâne aici – din cauza atitudinii anticomuniste a renumitei personalități – mai mult de câteva zile. Conducerea orașului, care și-a alocat un drept asupra memoriei sale și a încercat din ce în ce mai mult să canonizeze trecutul acestuia în baza trecutului acceptat de puterea actuală, a dispus ridicarea statuii într-un loc mai puțin funcțional și mai ascuns, în Parcul Central.) De asemenea, și bustul poetului și politicianului Octavian Goga a fost mutat acolo în anii 1970 [563].

Actele comemorative realizate în spațiul unor instituții culturale au asociat evenimentele și personalitățile din trecut cu instituția respectivă. Bustul compozitorului și folcloristului Tiberiu Brediceanu a fost dezvelit în foaierea Teatrului Național/Operei Române [567]. În fața aceleiași instituții a fost ridicată în anul 1975 și statuia lui Mihai Eminescu [591]. Statuia lui Lucian Blaga a fost mutată din Parcul Central tot aici în anul 1986 [619]. Bustul compozitorului Iacob Mureșianu a fost ridicat în fața sediului Radio România în anul 1976, la aniversarea a 120 de ani de la nașterea sa [594].

Primul, în ordine cronologică, dintre monumentele ridicate în fața sau în curtea unor instituții științifice sau educaționale a fost bustul lui Nicolae Bălcescu din anul 1973 [581]. De asemenea, și bustul lui George Coșbuc din anul 1974 [584], și cel al lui Alexandru Vlahuță din anul 1976 [592] au fost ridicate de școlile care le poartă numele.

În anii 1960, în clădirea centrală a Universității „Babeș-Bolyai”, în Galeria Rectorilor au fost amplasate plăcile memoriale realizate în relief ale rectorilor români ai universității din perioada 1919–1970 [520–537].²⁵⁴ (Galeria a fost îmbogățită continuu cu portretele în basorelief ale rectorilor de după anul 1970 [598, 616, 622].) Bustul istoricului Nicolae Olahus (Nicolaus Olahus) și cel al savantului și politicianului Dimitrie Cantemir [596–597] au fost ridicate în fața Facultății de Litere în anul 1976. Ceremonia de inaugurare a busturilor a fost deschisă de către decanul Octavian Șchiau, după care Constantin Crișan, prim-secretarul Comitetului municipal de partid și primarul orașului, a dezvelit statuile, legitimarea memoriei celor doi savanți fiind asumată de către

²⁵⁴ Plăcile memoriale ale rectorilor maghiari ai Universității au fost instalate abia în anii 2010 [916–920], 2012 [943], 2013 [971], respectiv 2020 [1084].

profesorul universitar rector Ioan Vlad.²⁵⁵ Bustul lui Lucian Blaga [620] a fost instalat în același spațiu, în curtea interioară a clădirii Facultății. Placa memorială a biologului Emil G. Racoviță, fondatorul instituției [546], a fost amplasată în sala de conferințe cu același nume a Facultății de Zoologie a Universității „Babeș-Bolyai”; aceeași instituție i-a comemorat pe Ioan A. Scriban, directorul Institutului de Zoologie și Anatomie Comparată [606], și pe urmașul său, Vasile Gh. Radu [613].

Bustul lui Florian Porcius [574] a fost ridicat în anul 1971 de Grădina Botanică, cu prilejul aniversării a 155 de ani de la nașterea și al comemorării a 65 de ani de la moartea botanistului. Bustul botanistului Alexandru Borza [603] a fost amplasat tot aici, la aniversarea a 90 de ani de la nașterea fondatorului instituției, în anul 1977. Bustul lui Constantin Daicoviciu [605], istoricul și academicianul care a pus bazele teoriei continuității dacoromane, a fost inaugurat în anul 1979 în piața din fața Muzeului de Istorie a Transilvaniei.

În incintele spitalelor și centrelor medicale au fost comemorați medicii fondatori de școală și de instituții. Clinica de Medicină Internă I a ridicat bustul lui Iuliu Hațieganu [554] cu prilejul comemorării unui deceniu de la moartea profesorului de medicină, în anul 1969. Amfiteatrul Iuliu Hațieganu a primit această denumire în cadrul conferinței memoriale a clinicii. Profesorul de medicină a primit o placă și în foaierul Clinicii de Medicină Internă III, dezvelită în anul 1971 [575]. În același spațiu a fost dezvelită și placa memorială a profesorului de medicină Octavian Fodor [599]. Clinica de Pneumologie a adoptat numele lui Leon Daniello în anul 1973. În curtea clinicii a fost ridicat bustul profesorului, „FONDATORUL/ ȘCOLII CLUJENE DE/ FTIZIOLOGIE” (1989) [621].

Restul monumentelor comemorative ridicate în cinstea unor personalități importante au marcat acele locuri cu care aceștia au fost asociați prin creație sau prin șederea mai îndelungată. Casa în care a locuit Ioan Fadrusz (Fadrusz János), „CU PRILEJUL AMPLASĂRII/ OPEREI SALE CELEBRE, STATUIA ECVESTRĂ/ A REGELUI MATEI CORVINUL” [553], a fost marcată cu o placă memorială în anul 1969.²⁵⁶ Placa memorială de pe casa unde „A TRĂIT ȘI A CREAT POETUL,/ PROZATORUL ȘI DRAMATURGUL/ DOMINIC STANCA” [593] a fost inaugurată în anii 1970. De asemenea, au fost marcate cu plăci comemorative casa în care a locuit Iuliu Hațieganu, „PROF(ESOR)./ [...]/ EMINENT CLINICIAN,/ ÎNTEMEIETORUL ȘCOLII DE/ MEDICINĂ INTERNĂ,/ PROMOTORUL SPORTULUI UNIVERSITAR” [600], și Octavian Fodor, „PROF(ESOR)./ [...]/ CLINICIAN ȘI OM DE ȘTIINȚĂ,/ ÎNTEMEIETORUL ȘCOLII DE/ GASTROENTEROLOGIE” [601], casa în care s-a născut și a copilărit Carol Popp de Szathmáry (Szathmári Papp Károly), „marele pictor” care, „ALĂTURI DE N(ICOLAE). GRIGORESCU, A ÎNSOȚIT ARMATA/ ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL DIN 1877, ILUSTRÎND ÎN/ LUCRĂRILE SALE, VITEJIA OSTAȘILOR” (1981) [611]. Cu prilejul ridicării bustului lui Ion Agârbiceanu [558] în apropierea casei sale, în anul 1970, a fost amenajată și o piață care a primit numele scriitorului român.

Teatrul și Opera Română au organizat o serie de manifestări în anul 1969, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la înființarea instituției. Evenimentul și activitatea culturală desfășurată de-a lungul anilor au fost sărbătorite și prin ridicarea unei plăci memoriale: „1919–1969./ 50/ OMAGIU ARTIȘTILOR/ TEATRULUI NAȚIONAL/ ȘI OPEREI

255 Sursa datelor: *Igazság*, 21 decembrie 1976, Anul XXXVII, Nr. 301, 2.

256 În interiorul casei a fost instalat și un montaj fotografic despre inaugurarea ansamblului monumental Matia Corvinul și despre viața sculptorului.

ROMÂNE/ DIN CLUJ, CARE TIMP/ DE 50 DE ANI AU SLUJIT/ CU DEVOTAMENT ARTA/ ȘI CULTURA ROMÂNEASCĂ./ CLUJ, NOIEMBRIE 1969” [555].

De asemenea, a fost comemorată și înființarea a două periodice și au fost marcate cu plăci sediile redacțiilor acestora. În anii 1970, a fost reliefată înființarea unei publicații în limba română la începutul secolului XX: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST REDACȚIA/ REVISTEI «RĂVAȘUL» (1903–1913), FOAIE/ SĂPTĂMĂNALĂ POPULARĂ SUB DIRECȚIUNEA/ PUBLICISTULUI DR. ILIE DAIANU (1868–1956)./ ÎN 3. IX. 1903, REDACȚIA REVISTEI A PRIMIT/ VIZITA LUI ION LUCA CARAGIALE (1852–1912)” [564]. (Placa memorială a fost schimbată în anul 1992 cu un text mai concis, care a evidențiat mai degrabă vizita scriitorului: „ÎN ACEASTA CASA A/ FOST ÎN VIZITA ÎN/ 1903 LA REDACȚIA/ «RAVAȘUL» ION LUCA/ CARAGIALE” [644].) Sediul și redactorul-șef de odinioară al revistei în limba maghiară *Korunk* au primit o placă memorială bilingvă, dezvelită la aniversarea a 80 de ani de la nașterea redactorului, în anul 1971: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST REDACTATĂ/ ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE,/ REVISTA MARXISTĂ «KORUNK»,/ CONDUSĂ DE CĂTRE EMINENTUL ESTETICIAN/ GAÁL GÁBOR/ 1891–1954” [569].

Placa memorială a centenarului Liceului Pedagogic din Cluj a fost instalată în anul 1971 [571]. La aniversare, instituția a adoptat denumirea Liceul Pedagogic „Gheorghe Lazăr”, al cărui bust a fost dezvelit cu aceeași ocazie [572].

Una dintre cele mai importante ceremonii de inaugurare ale epocii a avut loc la 30 iunie 1973, de Ziua Învățătorului. În fața clădirii principale a Universității „Babeș-Bolyai” – în locul statuii Lupa Capitolina, care fusese mutată între timp [519, 583] – a fost ridicat grupul statuar al membrilor mișcării culturale Școala Ardeleană, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior [582]. Reprezentanții Iluminismului românesc au fost adepții originii romane, ei au fost cei care au încetățenit scrierea cu litere latine și au formulat *Supplex Libellus Valachorum*, petiția din anii 1791–1792 care solicita recunoașterea națiunii române din Transilvania și egalitate în drepturi cu celelalte națiuni din provincie. Actul comemorativ a fost interpretat și ca o manifestare a istoriei și culturii românești. Spațiul în care a fost amplasat și pe care l-a format, la rândul său, monumentul intelectualilor români a fost însuși centrul transilvănean (maghiar) al unor școli și al universității cu tradiții centenare. Data specială a inaugurării (Ziua Învățătorului) a legitimat alegerea spațiului. Evenimentul a avut loc cu participarea conducătorilor Comitetului de partid județean și municipal, a vicepreședintelui Consiliului de Stat, a conducătorilor, a corpului profesoral și a studenților Universității, precum și a personalităților proeminente ale vieții culturale. După cuvântul inaugural rostit de Remus Bucșa, prim-secretarul Comitetului municipal de partid și primarul orașului, rectorul Ștefan Pascu a prezentat narațiunea de bază a evenimentelor comemorate, accentuând perspectiva năzuințelor de unificare națională (românească).²⁵⁷

Centenarul dării în folosință a gării din Cluj (1970) și aniversarea a 100 de ani de la fondarea Fabricii de Mobilă (1971) au fost marcate și prin inaugurarea unor plăci memoriale [559, 568]. A fost realizat un monument și cu prilejul aniversării a 50 de ani de la înființarea Fabricii de Porțelan „Iris” (1972) [576].

257 Sursa datelor: *Igazság*, 1 iulie 1973, Anul XXXIV, Nr. 154, 1.

Memoria organizată în cadru bisericesc

Memoria organizată în cadru bisericesc, asociată cu spațiul bisericii, a continuat să însemne, similar perioadei anterioare, reprezentarea conținuturilor referitoare la evenimentele și realizările asociate cu comunitatea și cu membrii acesteia.

În Biserica Evanghelică-Luterană au fost amplasate plăci comemorative la aniversarea a 450 de ani de la Reforma religioasă și în amintirea restaurării recente [540–541]. Potrivit inscripției, „interiorul bisericii a fost renovat de congregației la aniversarea a 450 de ani de la Reforma Protestantă, în toamna anului 1967” [540].

Clădirea Bisericii Unitariene a fost renovată „la aniversarea a 400 de ani de la înființarea Bisericii Unitariene, cu ajutorul statului, de către Eparhia Unitariană din Cluj, în anul 1968” [544]. Cu același prilej, și inscripția (pictată) din anul 1796, referitoare la ridicarea bisericii [193], a fost resculptată [543], iar piatra memorială a fondatorului religiei, Dávid Ferenc [263], a fost curățată și așezată pe un postament nou.

Placa memorială amplasată pe peretele primei biserici greco-catolice a făcut referire la prezența multiseclară a Eparhiei în oraș: „BISERICA BOB/ MONUMENT ISTORIC./ CONSTRUITĂ ÎNTRE ANII 1800–1803/ DE EPISCOPUL BLAJULUI/ IOAN BOB/ CU HRAMUL «ÎNVIEREA DOMNULUI»” [565]. Pe gardul bisericii a fost instalată o nouă placă memorială a cununiei profesorului Ștefan Micle cu poeta Veronica Micle [609]. Cu prilejul resfințirii (ortodoxe) a bisericii²⁵⁸ a fost inaugurată și o nouă placă memorială: „HRISOV./ CU AJUTORUL LUI DUMNEZEU S-A/ RESFINȚIT ACEASTĂ SFÎNTĂ BISERICĂ/ CU HRAMUL «ÎNVIEREA DOMNULUI»/ DIN CLUJ-NAPOCA DE CĂTRE:/ Î(NALT). P(REA). S(FINȚITUL). TEOFIL HERINEANU./ ARHIEPISCOPUL ORTODOX AL CLUJULUI,/ ÎNCONJURAT DE UN SOBOR DE PREOȚI ȘI ÎN/ PREZENȚA UNUI MARE NUMĂR DE CREDINCIOȘI,/ ÎN ZIUA DE 22 FEBRUARIE 1981, CA URMARE/ A LUCRĂRILOR MARI DE CONSOLIDARE, RENOVARE/ EXTERIOARA, CURĂȚIRE ȘI RESTAURARE/ A PICTURII ȘI ICONOSTASULUI ÎNTRE ANII/ 1970–1980 DIN JERTFELNICIA BUNILOR/ CREDINCIOȘI, A MEMBRILOR CONSILIULUI/ ȘI COMITETULUI PAROHIAL, SUB PĂSTORIREA/ PREOTULUI PAROH TOACSEN PETRE-GORJ/ ȘI A PREOTULUI SUCIU GHEORGHE./ «ÎNSCRIE, DOAMNE, ÎN „CARTEA VIETII” PE TOȚI DONATORII,/ BINEFĂCĂTORII, OSTENITORII ȘI ÎNCHINĂTORII/ ACESTUI SFÎNT LĂCAȘ»” [612].

Placa memorială instalată la intrarea fostei biserici greco-catolice, devenită biserică ortodoxă, cu o inscripție referitoare la istoria clădirii, îi menționează pe consilierii parohiali care și-au adus contribuția la zidirea bisericii între anii 1950–1961, consilierii parohiali și protopopul sub îndrumarea cărora au avut loc lucrările de renovare în anii 1973–1974, precum și donatorii și binefăcătorii bisericii [589]. Renovarea bisericii ortodoxe din cartierul Cluj-Cordoș (Kardosfalva) a fost finalizată în anul 1984, „CU SPRIJINUL MATERIAL/ AL CREDINCIOȘILOR DIN PAROHIE ȘI AL/ ALTOR BINEVOITORI, CU BINECUVÎNTAREA/ Î(NALT). P(REA). S(FINȚITULUI). ARHIEPISCOP TEOFIL HERINEANU,/ FIIND PROTOPOP TRAIAN MAN,/ PREOT PAROH IOAN SUCIU,/ EPITROP TRAIAN ABRUDAN”. Inscripția memorială se încheie cu o formulă religioasă

258 În urma interzicerii Bisericii Greco-Catolice Române în anul 1948, bunurile acesteia au fost etatizate, respectiv predate Bisericii Ortodoxe Române.

să: „BINECUVÂNTEAZĂ ȘI SFINȚEȘTE, DOAMNE, PE/ CEI CE IUBESC PODOABA CASEI TALE” [614].

Numele restauratorilor Bisericii Romano-Catolice „Sfinții Petru și Pavel” au fost imortalizate în anul 1977 [602]. Faptul și procesul renovării Bisericii Franciscane din centrul orașului au fost indicate prin inscripția „RENOVATUM/ 1975–1985” [617].

La intrarea în Biserica Reformată din Dâmbul Rotund, a cărei construcție a fost finalizată în anul 1980, a fost dezvelită piatra de temelie, a cărei inscripție a comemorat procesul construirii desfășurat între anii 1940 și 1980 [607].

Placa memorială a conducătorului bisericesc a fost amplasată pe partea de zid din apropierea sanctuarului Bisericii Evanghelice-Luterane în anul 1984: „Episcopia, precum și Eparhia clujeană își amintesc de doctor honoris causa Argay György (1893–1974), cu prilejul comemorării unui deceniu de la moartea sa” [615].

În anul 1985, cu prilejul aniversării a 30 de ani de la construirea Bisericii Reformate din Cartierul Iris, a fost inaugurată o placă comemorativă de către eparhie [618].

De asemenea și memoria evreilor deportați a fost organizată într-un cadru bisericesc. Sinagoga Neologă a fost redenumită în Templul Memorial al Deportărilor/Sinagoga Memoriei în luna iunie a anului 1974. Reinterpretarea locului de cult a fost semnalată și de plăcile memoriale instalate pe fațada clădirii cu prilejul comemorării a 30 de ani de la deportarea evreilor, cu următoarea versiune în limba română a inscripției: „ACEST SFÎNT LĂCAȘ,/ TEMPLUL MEMORIAL/ AL DEPORTĂȚILOR,/ ESTE ÎNCHINAT/ AMINTIRII EVREILOR DIN/ NORDUL TRANSILVANIEI,/ DEPORTAȚI ÎN ANUL 1944 ȘI/ EXTERMINAȚI DE FAȘCIȘTI/ ÎN LAGĂRELE MORȚII./ NU VOM UITA NICIODATĂ MARTIRAJUL LOR” [585]. Conținutul textului în limba ebraică diferă ușor de cel al inscripției în limba română, fiind mai ușor de interpretat de către comunitatea religioasă iudaică: „Începând de azi, ziua 12 a lunii Sivan din anul [5]734 [2 iunie 1974], acest lăcaș sfânt poartă numele de Sinagoga Memorială în memoria acelor sfinte comunități și mii de evrei care au devenit victimele Șoah [Holocaustului] din nordul Transilvaniei, care au fost închșiși în ghetouri și exterminați de fasciști. Amintește-ți, popor al lui Israel, și nu uita!” [586]

În incinta sinagogii a fost instalată și placa memorială a lui Brief Dávid, organizator al comunității și al vieții culturale, „FOST INSTITUTOR TIMP DE DECENII LA/ ȘCOALA EVREIASCĂ DE PE LÎNGĂ ACEST/ TEMPLU, ADUCÎND O CONTRIBUȚIE VALOROASĂ/ LA EDUCAREA TINERETULUI EVREU, FIIND ȘI/ ORGANIZATORUL FILARMONICII «GOLD-MARK»/ DIN CLUJ” [608].

Soarta semnelor comemorative anterioare

Noul trecut, construit și consolidat în perioada comunistă, a impus, în mod firesc, o perspectivă diferită. Conținuturile incompatibile cu această perspectivă au fost șterse și eliminate din spațiile publice prin gestul uitării.

Înlăturarea plăcilor comemorative de pe diferitele clădiri a avut loc în baza deciziei individuale sau la indicația autorităților. În anul 1987, cu ocazia demolării unei case de locuit, a fost îndepărtată și placa memorială a construirii [252], printr-un gest aproape firesc. Într-un alt caz, placa memorială instalată în cinstea unor personalități maghiare a fost înlăturată de noul proprietar român al casei [316]. În anul 1980, la ordinul

directorului de școală român, placa memorială a profesorilor și a studenților maghiari căzuți în Primul Război Mondial [414] a fost distrusă. În anul 1986, plăcile comemorative [59, 106], ale căror inscripții făceau referiri, potrivit obiceiurilor medievale a datării, la domnitorii maghiari (Báthory Kristóf, voievodul Transilvaniei și comitele secuilor, respectiv Rákóczi György, principele Transilvaniei), au fost demontate de pe perețele de pe palierul scării principale a Palatului Primăriei din Cluj și depuse în lapidariul medieval al Muzeului de Istorie a Transilvaniei.

Statuia din secolul al XVIII-lea a Sfântului Donat [146] a fost înlăturată în luna august a anului 1971 și reșezată la locul ei inițial după câțiva ani. Coloana memorială de la marginea orașului amintind de rănirea lui Rákóczi György al II-lea [243] a fost demolată în anul 1977, cu prilejul lărgirii drumului, bucățile rămase fiind incluse în terasamentul de protecție.

Placa memorială a lui Liszt Ferenc [503], instalată în perioada comunismului, a fost îndepărtată în jurul anului 1985, iar cea a lui George Vlșan [506], în anul 1987.

Majoritatea plăcilor comemorative și a statuilor înlăturate sau desființate comemorau evenimentele și personalitățile monarhiei (maghiare). Prezența claselor superioare în cadrul memoriei colective era compromițătoare pentru regimul de stat bazat pe clasa muncitoare și pe ideologia sa, care a căpătat un caracter din ce în ce mai naționalist. În cadrul noii imagini a istoriei, instituției regalității (maghiare) i-a fost conferit un rol negativ.

Sinteză

Epoca socialistă/comunistă nu poate fi considerată unitară, ci este structurată de diferite puncte de ruptură, de schimbări sociale și politice. În acest sens, am organizat prezentarea și interpretarea materialului pe baza limitelor cronologice demonstrabile.

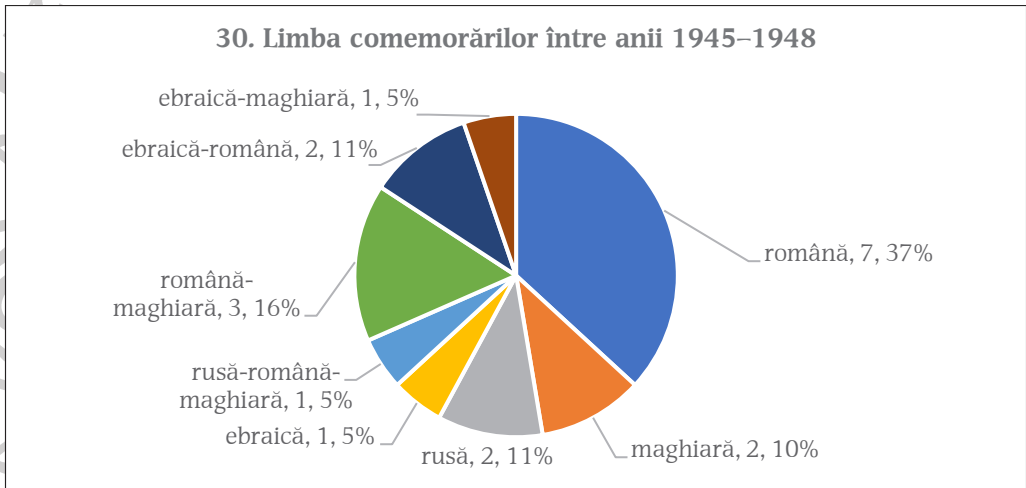
1945–1948

Caracterul perioadei cuprinse între anii 1945 și 1948 a fost determinat de schimbarea și de tranziția socială și politică. Pe de o parte, a avut loc eliminarea memoriei regimului anterior din spațiul public, pe de altă parte, pe lângă eliminarea cultului regal, a fost expusă memoria câștigătorilor războiului și cea a victimelor căzute pentru cauza dreaptă. Pe bazele ideologiei exploatării sociale, a început procesul de emancipare a categoriei sociale și a memoriei clasei muncitorești. Pentru noul regim bazat pe această pătură socială, memoria unor personalități anterior persecutate, aparținând clasei muncitoare, a asigurat legitimitatea politică și ideologică. Totodată, acest regim în proces de consolidare a construit și figurile eroului și a victimei comuniste care luptă în ilegalitate împotriva intereselor imperialiste.

Pentru o perioadă, noua ideologie a fost în aparență capabilă să rezolve conflictele etnice la nivelul spațiului public. În cadrul ideologiei comuniste postbelice, ideologiile naționale au părut să se dizolve și s-a impus o oarecare paritate româno-maghiară: au apărut plăci cu numele de străzi bilingve, iar în ceea ce privește alegerea denumirilor și actele comemorative, acestea au reprezentat atât personalități și eroi maghiari, cât și români. La nivelul comunicării oficiale, noua elită a prezentat eliminarea urmelor regimului (maghiar) precedent ca provenind din necesitatea înlăturării burgheziei și

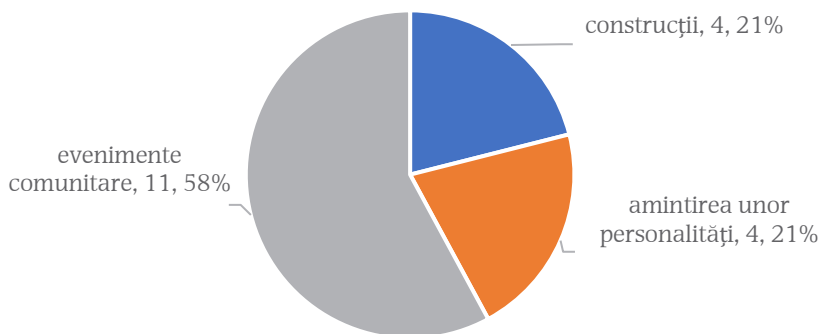
din atitudinea antiimperialistă. La rândul lor, noile acte comemorative (dedicate eroilor de război și ai clasei muncitorești) au fost organizate avându-se în vedere interesele comune la nivelul ideologiei.

Limba comemorărilor • Trecând în revistă cele 19 acte comemorative ale epocii, se observă o lărgire a spectrului lingvistic al inscripțiilor de pe plăcile memoriale și monumentele comemorative: șapte (37%) sunt în limba română, două (10%) în limba maghiară, două (11%) în limba rusă, unul (5%) în limbile rusă, română și maghiară, trei (16%) în limbile română și maghiară, două (11%) în limbile ebraică și română, unul (5%) în limbile ebraică și maghiară, unul (5%) în limba ebraică. În spațiul public, pe monumentele dedicate armatei „eliberatoare” apare o nouă limbă, cea rusă. Pornind de la limbile folosite nu se pot trage concluzii referitoare la dominanța etnică, fiindcă, pe de o parte, tocmai limba rusă, pe de altă parte, limbile ebraică și română, folosite în actele comemorative ale evreimii (maghiare), nu reprezintă etniile respective.

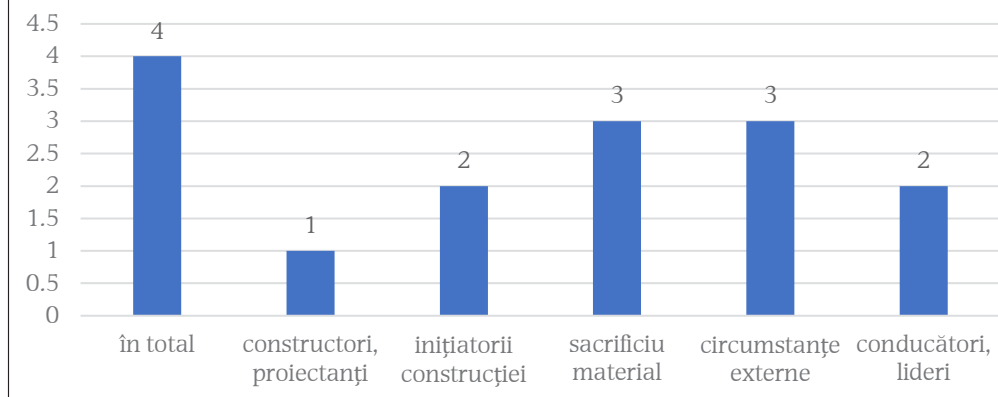
Comemorarea evenimentelor • Motivele înregistrate ale comemorării evenimentelor sunt următoarele: 1. reprezentarea orașului aflat în proces de extindere (istoria construcțiilor), 2. evenimente din viața orașului sau asociate cu orașul (cultul unor personalități și reprezentarea evenimentelor din viața comunității). În prima categorie se includ patru acte comemorative (21%), în a doua categorie, în total, 15 (79%). Dintre motive, în această epocă domină foarte clar comemorarea evenimentelor și a personalităților.

31. Evenimente comemorate între anii 1945–1948

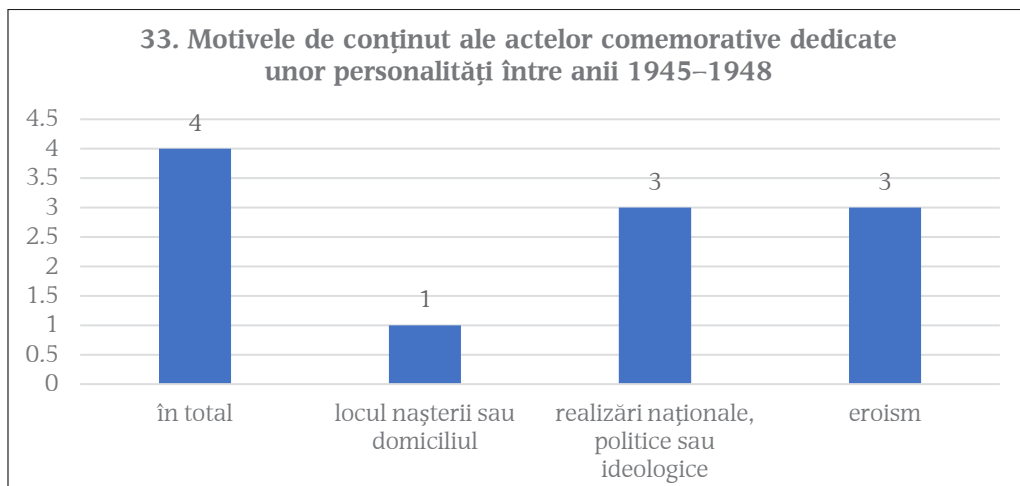

Motivele de conținut ale actelor comemorative • În cazul celor 4 acte comemorative legate de lucrări de construcție, distribuția motivelor referitoare la societate este următoarea: constructorii, proiectanții (1), inițiatorii lucrărilor de construcție (2), sacrificiul material (3), circumstanțele externe ale lucrărilor de construcție (3), conducătorii, liderii (2).

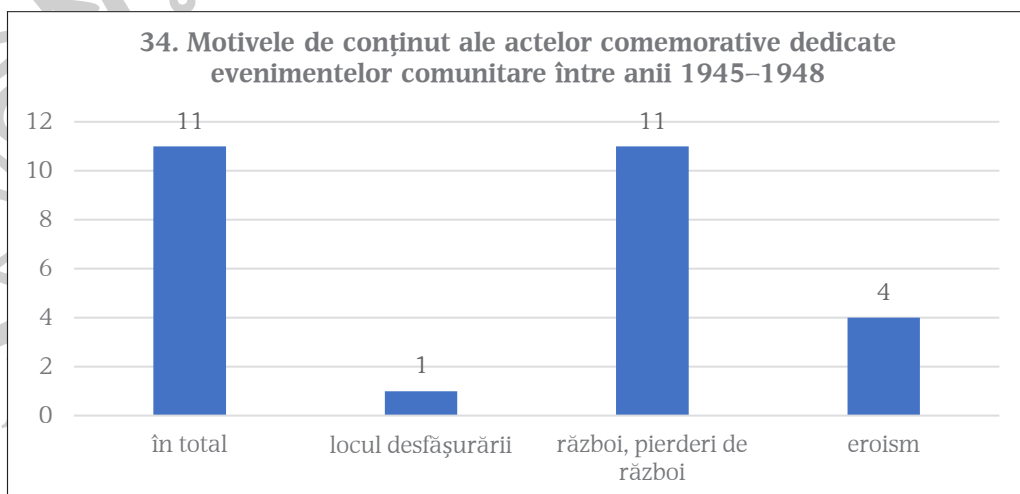
32. Motivele de conținut ale actelor comemorative legate de lucrări de construcție între anii 1945–1948

Personalități individuale au fost comemorate în patru cazuri, dintre care o comemorare este nemotivat, cu alte cuvinte, nu conține textual motivarea actului comemorativ. Motivele de conținut ale cultului personalităților sunt următoarele: locul nașterii sau domiciliul (1), realizările naționale, politice sau ideologice (3), respectiv eroismul (3).

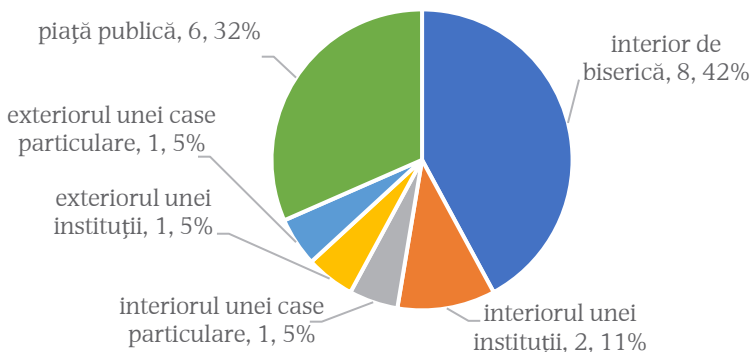
Majoritatea actelor comemorative din această perioadă sunt legate de evenimentele comunitare. În această categorie se includ 11 acte comemorative, cu următoarele motive de conținut: locul desfășurării evenimentului (1), război sau pierderi cauzate de război (11), respectiv eroismul (4).

Locațiile actelor comemorative • În ceea ce privește locul comemorării, cele 19 cazuri se împart între spațiile închise (11, 58%) și cele publice (8, 42%). Spațiile închise includ interioare de biserică și de sinagogă (8; 42%), instituții oficiale (2; 11%) și case private (1; 5%). Din categoria spațiilor publice fac parte fațadele instituțiilor oficiale și ale clădirilor publice (1; 5%), respectiv fațadele caselor particulare (1; 5%), precum și piețele publice (6; 32%).

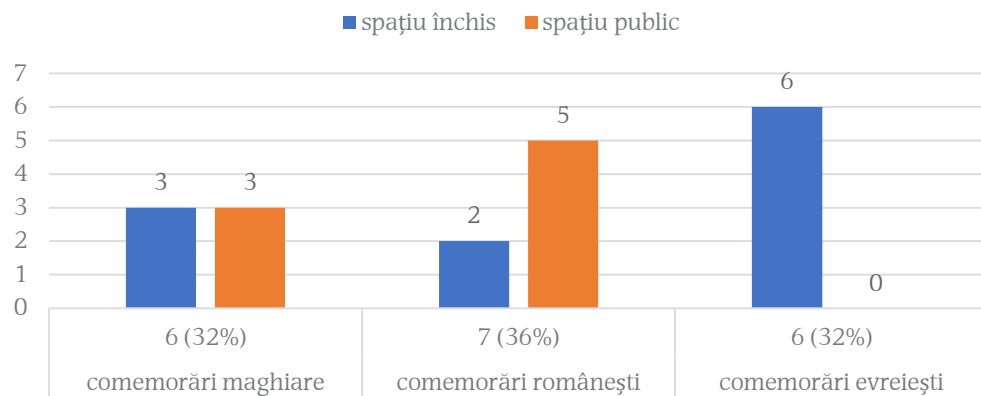
35. Locațiile actelor comemorative între anii 1945–1948

spațiu public 8 (42%) – spațiu închis 11 (58%)

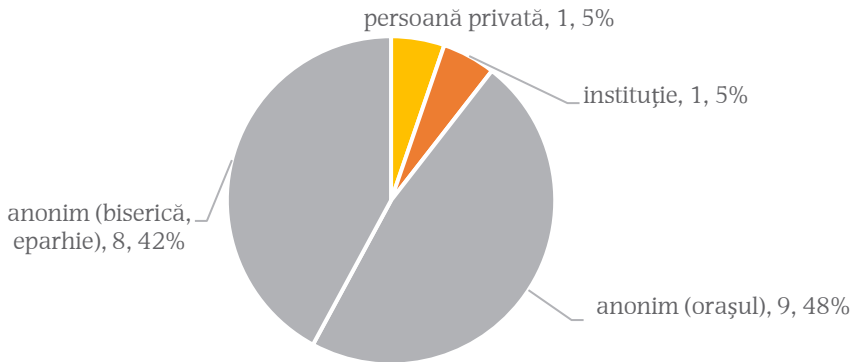
Cu alte cuvinte, majoritatea actelor comemorative au fost organizate în spații închise. Luând în considerare aspectele etnice ale comemorărilor, se constată faptul că o mare parte dintre actele comemorative românești au ocupat spațiul public, în timp ce comemorările maghiare se distribuie în ponderi egale între cele două tipuri de spații, iar actele comemorative iudaice au avut loc în spațiul închis. Dominația asupra spațiului public reprezintă o trăsătură caracteristică a comemorărilor elitei române și/sau politice.

36. Distribuția etnică și spațială a actelor comemorative între anii 1945–1948

Inițiatorii actelor comemorative • Textul inscripțiilor menționează inițiatorul actului comemorativ în doar două cazuri (10%) – unul (5%) este o persoană privată și unul (5%) o instituție; în 17 cazuri (90%) inițiatorul rămâne anonim. Ultima categorie poate fi specificată pe baza caracterului, a locației a și inscripției și se clasifică în următoarele categorii: orașul (9; 48%) și diferitele instituții (biserici, eparhii) (8; 42%).

37. Inițiatorii actelor comemorative între anii 1945–1948

1948–1965

Actele comemorative dintre anii 1948 și 1965, realizate în spațiul public cel mai larg al orașului, au servit ideologia comunistă, precum și construirea și consolidarea regimului socialist. În această perioadă a fost expusă memoria sindicatelor muncitorești și a Partidului Comunist, a grevelor muncitorești sângeroase și a ședințelor ilegale de partid, a eroilor proletari și a comuniștilor. O parte dintre comemorări (îndeosebi până la sfârșitul anilor 1950) au formulat istoria muncitorimii și a Partidului atât în limba maghiară, cât și în limba română, în spiritul internaționalismului bazat pe conștiința de clasă socială (țăran, muncitor), ignorând aspectele etnice. După anii 1950 această paritate pare să se piardă.

Începând din anii 1950, acele acte comemorative ale epocii care evidențiau personalitățile din domeniile științei și artei au început să vizeze din ce în ce mai mult prezentarea realizărilor naționale românești.

Comemorările realizate în cadre bisericesti, pe peretele exterior al clădirii sau în interiorul bisericilor au prezentat istoria comunităților delimitate pe baza religiei și evenimentele care au format comunitatea.

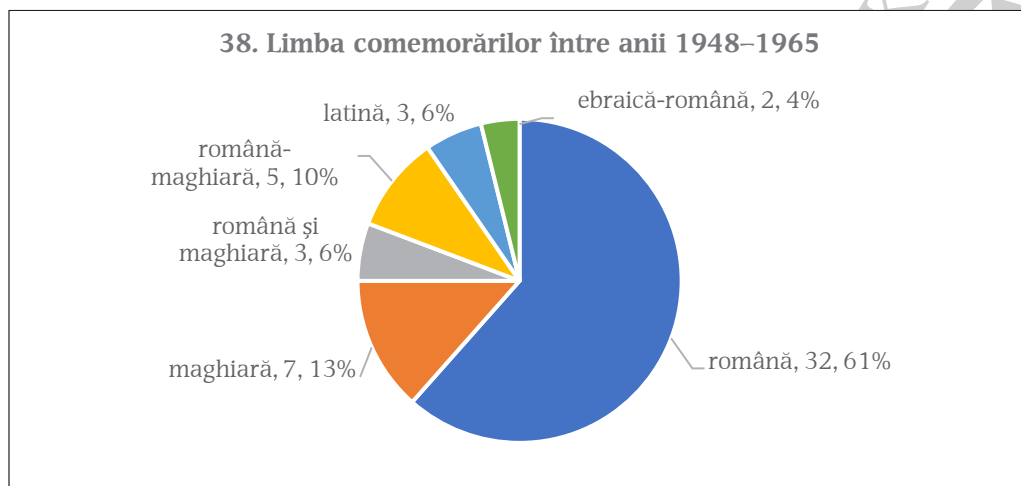
De aceeași perioadă ține și înlocuirea plăcilor cu denumirile de străzi bilingve cu plăci în limba română, respectiv schimbarea denumirilor, în anul 1964. Schimbarea a însemnat și uitarea personalităților maghiare: denumirea străzii Kodály Zoltán a fost schimbată în Sinaia, Berde Mózes în Frederic Joliot Curie, Bethlen în Făcliei, Wesselényi în Potaisa, Jókai în Napoca, Kőrösi Csoma în Dornei, Széchenyi în Zărnești, Mikes Kelemen în Croitorilor, Erkel în Macului, Vasvári Pál în Siret, Fadrusz János în Petroșeni, Fazekas Mihály în Zambilei, Piața Toldi Miklós în Piața 1907 etc.

În această perioadă (1945) au fost schimbate însă și denumirile străzilor, de această dată după numele unor personalități din cadrul mișcării comuniste, de etnie ebraică maghiară și/sau română. Explicația acestui fapt trebuie căutată în politica (comunistă) din ce în ce mai antisemită a epocii. Au fost operate următoarele schimbări: Olga Bancic în Brateș, Antal Márk în Inului, Elena Pavel în Ceahlău, Kovács Katona Jenő în Ștefan Mora, Szabó Ervin în Porțelanului, Bernát Andor în Toplița, Roza Luxemburg în Lotrului etc.; de asemenea, din motive similare, Calea Deportaților a devenit strada

Oașului. Am putea însă aminti și schimbarea denumirilor de străzi după numele unor personalități comuniste de altă etnie: denumirea Filimon Sîrbu a fost schimbată în Deva, strada Ilie Pintilie a devenit strada Vrancea și Petrache Poenaru etc.

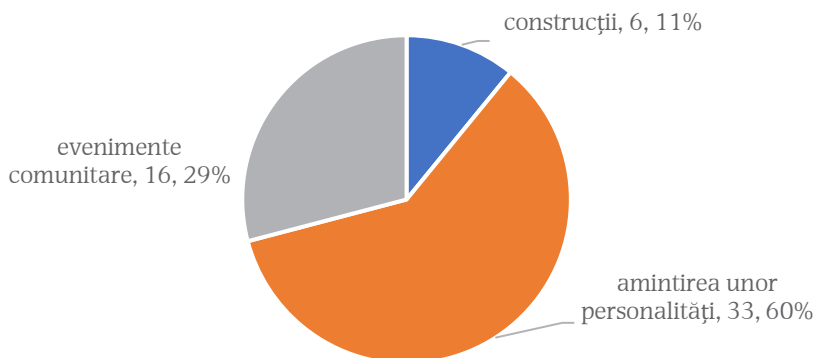
Prin schimbarea denumirilor a avut loc și „desovietizarea” spațiilor publice clujene: denumirea Pieței Jdanov a fost schimbată în 1 Mai, Malinovschi în Victoriei, Dimitrov în Muzeului, strada Stalingrad în Cetății, Chirov în Semenicului, Miciurin în Horticultorilor, Popov în Șoimului, Stahanov în Venus etc.

Limba comemorărilor • În epoca studiată am înregistrat 55 de acte comemorative, care se împart în felul următor după criteriul limbii folosite: 32 (61%) sunt în limba română, 7 (13%) în limba maghiară, 3 (6%) în limbile română și maghiară (plăci memoriale realizate separat), 5 (10%) bilingve, în maghiară și română (pe aceeași placă), 3 (6%) în limba latină și 2 (4%) în ebraică și română. Ar fi problematic să tragem însă concluzii prea categorice referitor la etniile comemorate pornind de la această statistică, deoarece limba actului comemorativ nu reprezintă neapărat etnia respectivă în toate cazurile, respectiv evenimentul comemorat sau personalitatea evidențiată nu pot fi întotdeauna asociate cu istoria națională. Totuși, chiar și în lipsa unor statistici numerice, se poate afirma că această perioadă se caracterizează prin dominanța lingvistică/etnică românească.

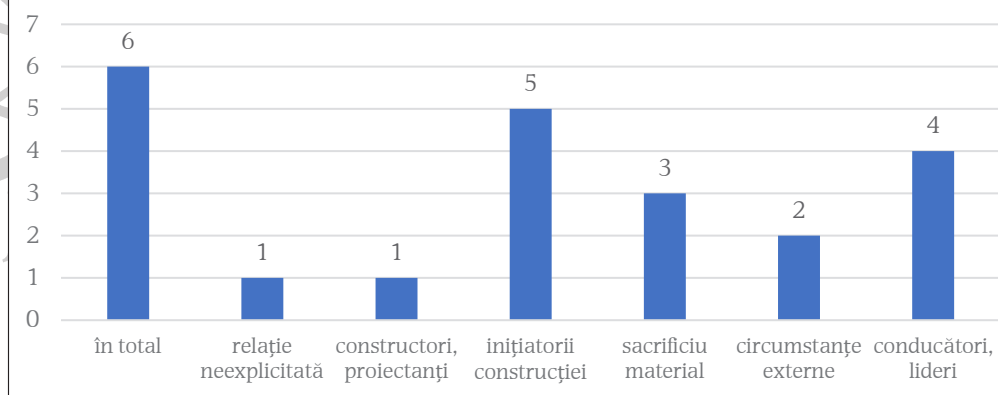
Comemorarea evenimentelor • Motivele înregistrate ale comemorării evenimentelor sunt următoarele: 1. reprezentarea orașului aflat în proces de extindere (istoria construcțiilor), 2. evenimente din viața orașului sau asociate cu orașul (cultul unor personalități și reprezentarea evenimentelor din viața comunității). În prima categorie se includ 6 acte comemorative (11%), în a doua categorie, în total, 49 (89%). Dintre motive, în această epocă domină foarte clar comemorarea personalităților și a evenimentelor din viața comunității.

39. Evenimente comemorate între anii 1948–1965

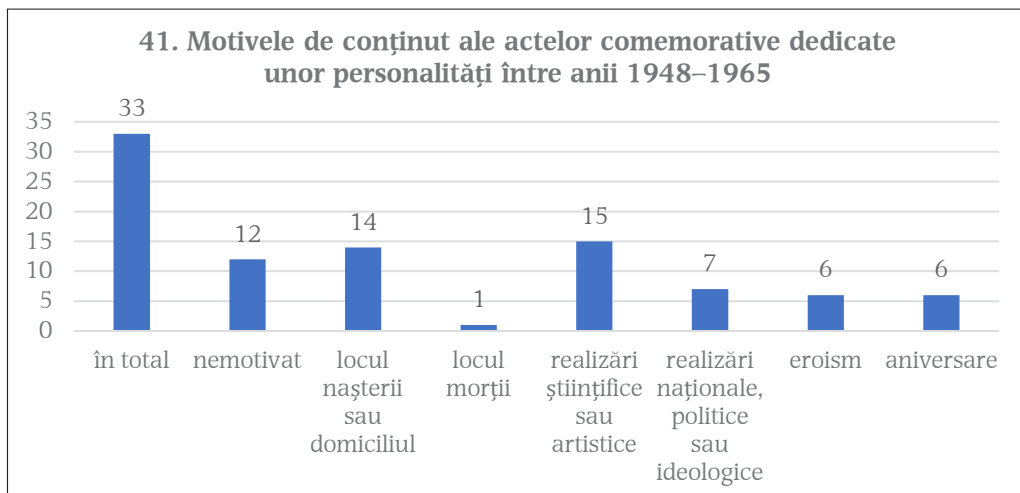
Motivele de conținut ale actelor comemorative • În cazul celor 6 acte comemorative legate de lucrări de construcție, unul (1) nu conține motive referitoare la societate. În cele 5 cazuri suplimentare, distribuția motivelor referitoare la societate este următoarea: constructorii, proiectanții (1), inițiatorii lucrărilor de construcție (5), sacrificiul material (3), circumstanțele externe ale lucrărilor de construcție (2), conducătorii, liderii (4).

40. Motivele de conținut ale actelor comemorative legate de lucrări de construcție între anii 1948–1965

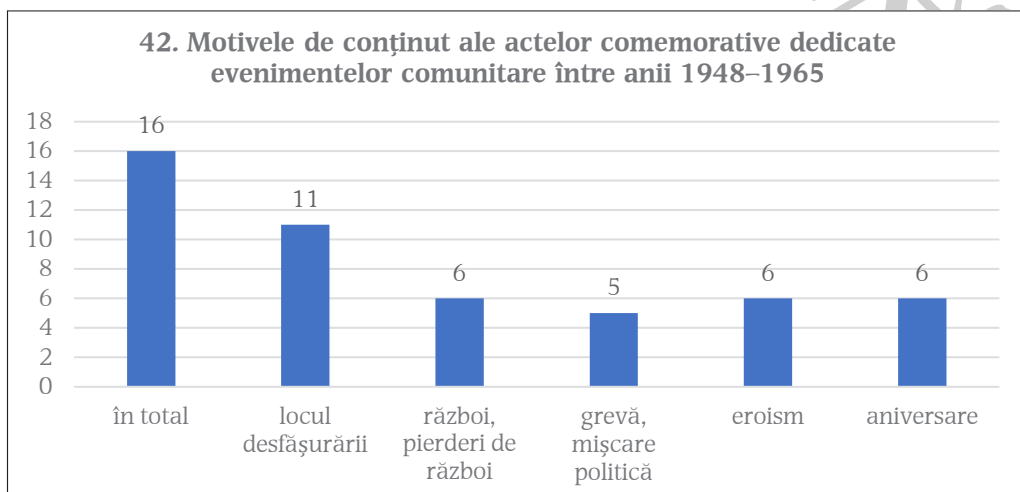

Personalități individuale au fost comemorate în 33 de cazuri, acest tip de comemorare reprezentând categoria dominantă în epoca respectivă. În 12 cazuri, inscripția nu motivează actul comemorativ. În 22 de cazuri, comemorarea este motivată și se organizează în jurul următoarelor motive de conținut: locul nașterii sau domiciliul personalității comemorate (14), locul morții acesteia (1), realizările sale științifice sau artistice (15), realizările sale naționale, politice sau ideologice (7), eroismul său (4), respectiv

aniversarea (1). Trimiterea la realizările științifice sau artistice apare în această perioadă a comunismului.

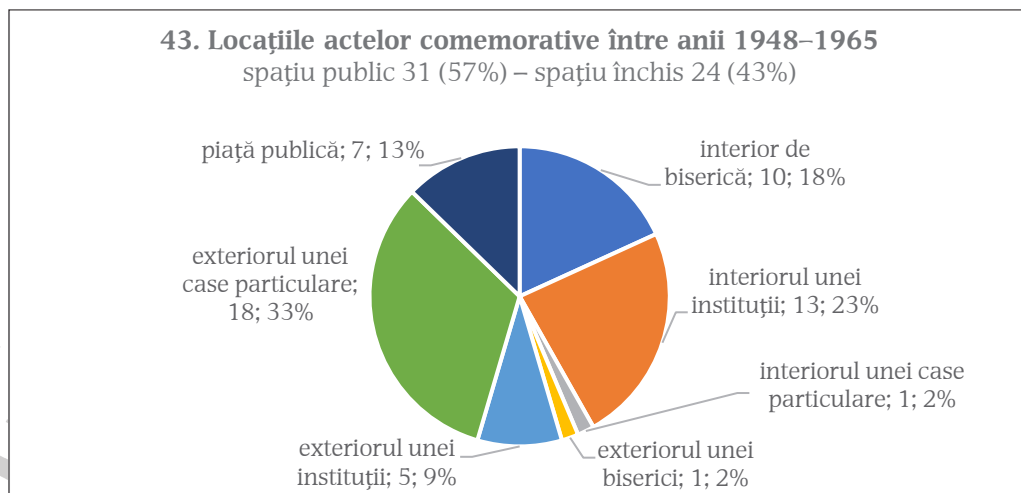

În categoria evenimentelor comunitare se includ 16 comemorări, cu următoarele motive de conținut: locul desfășurării evenimentului (11), război sau pierderi cauzate de război (6), mișcare politică, grevă (5), eroism (6), respectiv aniversare (6).

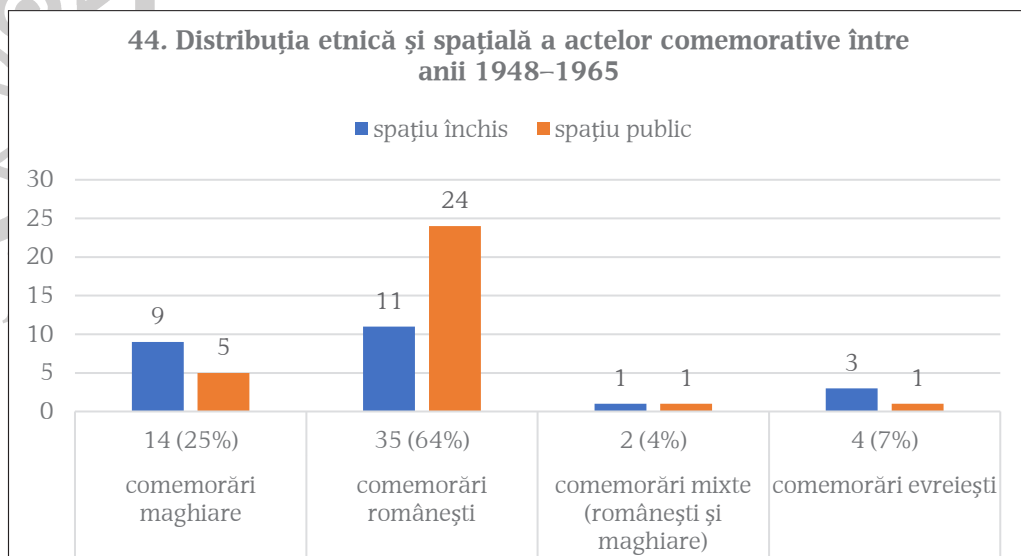

Locațiile actelor comemorative • În ceea ce privește locul comemorării, cele 55 de cazuri se împart între spațiile închise (24, 43%) și cele publice (31, 57%). Spațiile închise includ interioare de biserică și de sinagogă (10; 18%), instituții oficiale (13; 23%) și case private (1; 2%). Din categoria spațiilor publice face parte peretele exterior al bisericii (1; 2%), fațadele instituțiilor oficiale și ale clădirilor publice (5; 9%), respectiv fațadele caselor particulare (18; 33%), precum și piețele publice (7; 13%). În această perioadă a

regimului comunist se observă o mutație pronunțată spre practicile de construire a spațiului public.

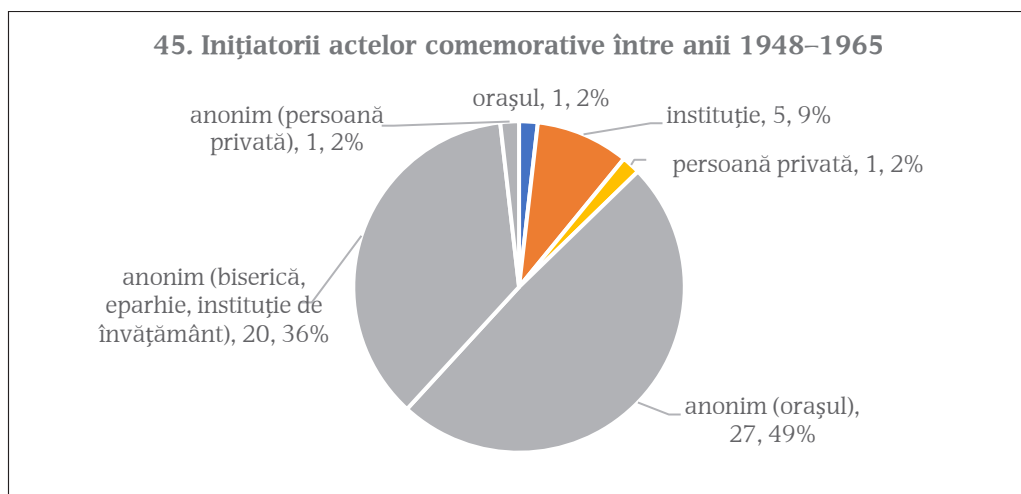

Luând în considerare aspectele etnice ale comemorărilor, se constată faptul că o mare parte dintre actele comemorative românești au ocupat spațiul public, în timp ce majoritatea comemorărilor maghiare au avut loc în spații închise. Dominanța în spațiul public reprezintă o caracteristică a comemorărilor elitei române și/sau politice.

Inițiatorii actelor comemorative • Textul inscripțiilor menționează inițiatorul actului comemorativ în 7 cazuri (13%); în 48 de cazuri (87%) inițiatorul rămâne anonim. Câte un singur act comemorativ (1) a fost inițiat de oraș și de o persoană particulară (2%-2%), iar 5 acte comemorative, de o instituție (9%). Categoria anonimă poate fi spe-

cificată pe baza caracterului, a locației și a inscripției și se clasifică în următoarele subdiviziuni: orașul sau conducerea orașului (27; 49%), diferite instituții (biserici, eparhii, instituții culturale sau de învățământ) (20; 36%), persoană particulară (1; 2%).

1965–1989

Actele comemorative de după anul 1965 – cu excepția câtorva evenimente legate de liberalizarea de până în anul 1972 – poartă urmele ideologiei național-comunismului. Naționalizarea spațiului public a avut loc prin expunerea memoriei evenimentelor istorice și a personalităților românești.

În această epocă, eforturile perioadelor precedente de construire a unei imagini a comunismului au continuat prin organizarea memoriei eroilor proletari, a luptătorilor antifasciști și a activităților comuniste ilegale. Actele comemorative au avut loc cu prilejul aniversărilor rotunde ale evenimentelor care au contribuit la înființarea regimului (23 august, 30 decembrie).

Începând din anii 1970, practicile de creare și utilizare ale trecutului socialismului național, au ajuns să substituie socialismul de tip stalinist. În intenția creării trecutului național românesc și pornind de la orientarea etnică a regimului, exponenții acestuia au realizat construcția spațiului social în sensul discursurilor unilaterale și exclusiviste. În acest scop, ei au inventat și s-au folosit și de miturile de origine istorice (și politice), respectiv culturale (și sociale).

Construirea trecutului istoric și actele comemorative referitoare la acesta au reprezentat genealogia și procesul de emancipare ale națiunii române. Trimiterea la originile și la caracterul latin au acoperit ideea apartenenței culturale și naționale comune a românilor de pretutindeni. Într-un mod similar miturilor de origine istorice, miturile de origine politice au proiectat în trecut continuitatea regimului actual. Această continuitate politică s-a hrănit din ideea potrivit căreia, pe teritoriul Daciei de odinioară, sub diferitele cadre politice ale Principatului Transilvaniei, ale monarhiei habsburgice și ale regimului dualist, a existat mereu un Ardeal autonom, bazat pe conviețuirea na-

țiunilor.²⁵⁹ Or, în această comunitate politică, și națiunea română și-a avut întotdeauna locul. Conform însă mărturiei actelor comemorative ale epocii, acest ideal istoric a căpătat un caracter din ce în ce mai unilateral în privința raportării la etnia maghiară. Programul național-comunismului românesc s-a suprapus concepției staliniste inițiale asupra națiunii, asimetria devenind dominantă în relațiile româno-maghiare. În cadrul procesului de construire a trecutului românesc, trecutul istoric maghiar a fost ignorat și eliminat; rolul rezervat etniei maghiare în cadrul comemorărilor respective – în baza dialecticii marxiste-leniniste – a fost cel al clasei feudale asupritoare și exploataatoare.

Prin reprezentarea miturilor de origine culturale, reprezentanții puterii au creat și au perpetuat, de fapt, concepția culturală proprie a regimului politic existent. Potrivit acestei concepții, savanții și artiștii evidențiați prin actele comemorative au pus bazele culmilor științifice și ale artelor prin activitatea lor în favoarea „progresului societății”, legitimând în acest fel și regimul politic.

Construirea miturilor culturale de origine a necesitat și deducerea istorică a instituțiilor (românești) purtătoare de cultură, respectiv plasarea în trecut a rădăcinilor acestora și a formelor culturale. În interpretarea mea, crearea trecutului teatrului, operei, redacțiilor, al universității și al școlilor a servit tocmai acest scop. Caracterul unilateral al actelor comemorative s-a exprimat nu numai prin alegerea limbii române, ci și prin selecția care a însoțit expunerea memoriei și prin discursul bazat pe trecerea sub tăcere. Textul care menționează trecutul secular al liceului pedagogic românesc nu consemnează înființarea de către maghiari a instituției [571], placa memorială a teatrului evidențiază doar realizările românești de după anul 1919 [555], comemorarea se referă numai la studenții români ai școlii de 389 de ani [545] etc.

Expunerea memoriei realizărilor culturale și a personalităților care au contribuit la progresul culturii a avut loc, de regulă, sub conducerea funcționarilor de partid și a liderilor locali. Consider foarte probabil ca reprezentanții și conducătorii instituțiilor respective să nu fi putut influența prea mult discursul construirii memoriei. Cel puțin procesul creării trecutului (cultural românesc) dominat de elita politică, respectiv modurile de organizare a memoriei studiate de mine au fost dirijate de sus.

În perioada național-comunismului, majoritatea covârșitoare a personalităților canonizate au fost de etnie română. Caracterul maghiar poate fi surprins numai în acele cazuri în care convingerile de stânga joacă rolul motivului dominant – spre exemplu, în cazul redactorului Gaál Gábor și al revistei „marxiste” *Korunk* [569] –, respectiv atunci când formularea inscripției intervine în grafia numelor (maghiare), așa cum se întâmplă în cazul lui Ioan Fadrusz și Carol Popp de Szathmáry [553, 611]. Evenimentele comemorate indică exclusiv originile, legăturile și efectele sociale românești ale culturii locale, respectiv ale evenimentelor culturale asociate cu localitatea.

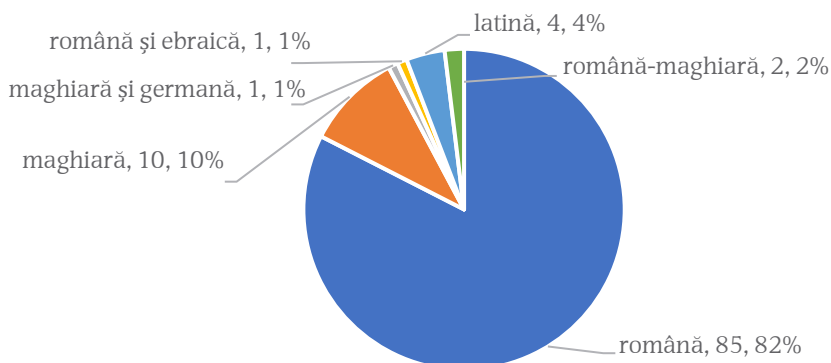
Comemorările organizate în cadre bisericesti au evidențiat istoria templelor, a eparhiilor și a conducătorilor diferitelor culte, au contribuit la crearea memoriei restaurărilor și sfântirii bisericilor și a memoriei aniversărilor și marilor personalități ale culturilor religioase respective. Pe lângă această producție locală a memoriei de către bisericile creștine, actele comemorative realizate în Sinagoga Neologă au îndreptat deja atenția și asupra contextului mai larg (ghetoizarea, Holocaustul).

259 Mai pe larg, vezi prezentarea acestei idei de către Mitu 1998.

Caracterul organizării spațiului și al organizării colective a memoriei poate fi surprins și în redenumirea străzilor din anul 1987, cu prilejul căreia au fost schimbate numele de străzi în limba maghiară instituite în anul 1945 (în baza ideologiei populare sau comuniste): numele străzii Móricz Zsigmond a fost schimbat în București, Budai Nagy Antal în Dorobanților etc.

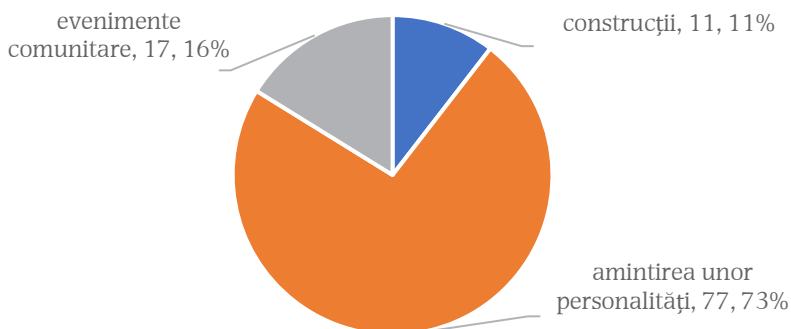
Limba comemorărilor • Distribuția lingvistică a celor 105 acte comemorative din perioada studiată este următoarea: 85 (82%) sunt în limba română, 10 (10%) în limba maghiară, 1 (1%) în limbile maghiară și germană (plăci memoriale realizate separat), 1 (1%) în limbile română și ebraică (plăci memoriale realizate separat), 2 (2%) bilingve în română și maghiară (pe aceeași placă) și 4 (4%) în limba latină. Limba inscripției nu trimite în fiecare caz la etnia comemoratoare, după cum nici evenimentul comemorat sau personalitatea evidențiată nu pot fi asociate întotdeauna cu istoria națională. Totuși, și din această analiză statistică a datelor reiese dominanța etniei române în spațiul public. La această constatare am putea adăuga și faptul că, dintre cele 10 busturi și plăci comemorative în limba maghiară, 9 se regăsesc în incinta teatrului și a unor biserici (la fel ca și placa memorială în limbile maghiară și germană), într-un cadru mai închis comparativ cu spațiul social public al străzilor și al piețelor orașului.

46. Limba comemorărilor între anii 1965–1989

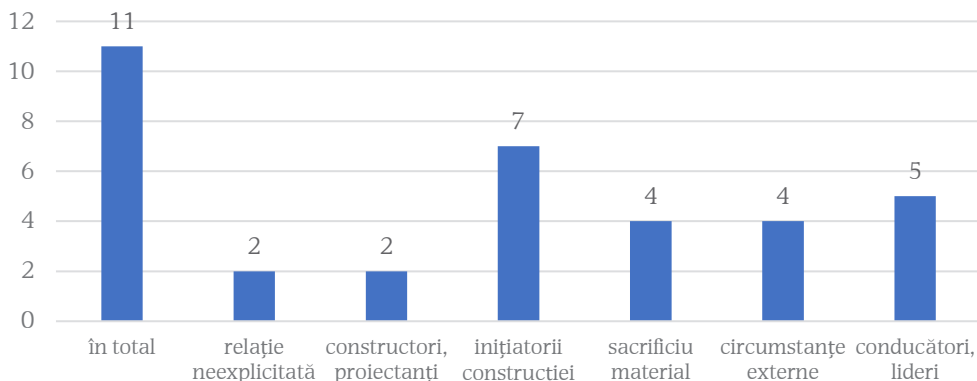
Comemorarea evenimentelor • Motivele înregistrate ale comemorării evenimentelor sunt următoarele: 1. reprezentarea orașului aflat în proces de extindere (istoria construcțiilor), 2. evenimente din viața orașului sau asociate cu orașul (cultul unor personalități și reprezentarea evenimentelor din viața comunității). În prima categorie se includ 11 acte comemorative (11%), iar în a doua categorie, în total, 94 (89%). Dintre motive domină comemorarea personalităților și a evenimentelor din viața comunității.

47. Evenimente comemorate între anii 1965–1989

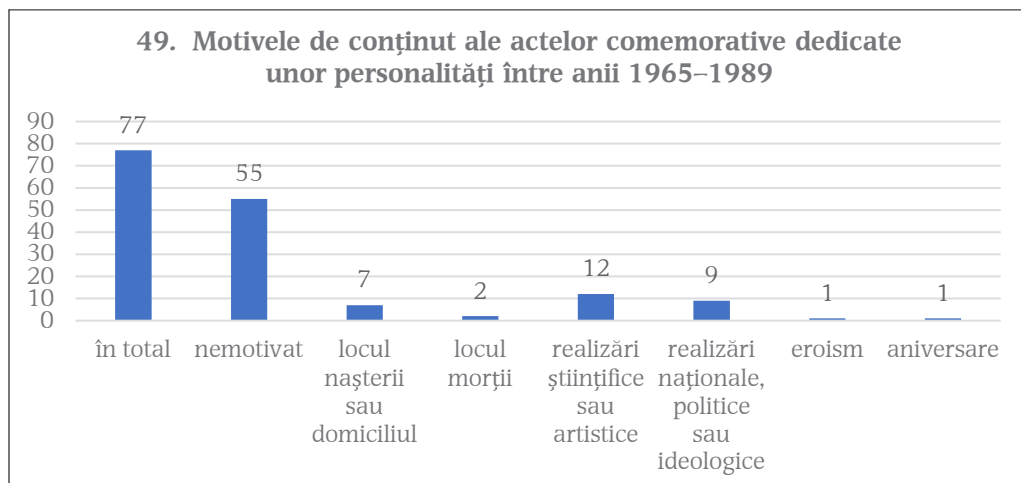

Motivele de conținut ale actelor comemorative • Dintre cele 105 acte comemorative, numai 11 se referă la lucrări de construcție, dintre care 2 nu conțin trimeri la societate. În celelalte 9 cazuri distribuția motivelor referitoare la societate este următoarea: constructorii, proiectanții (2), inițiatorii lucrărilor de construcție (7), sacrificiul material (4), circumstanțele externe ale lucrărilor de construcție (4), conducătorii, liderii (5).

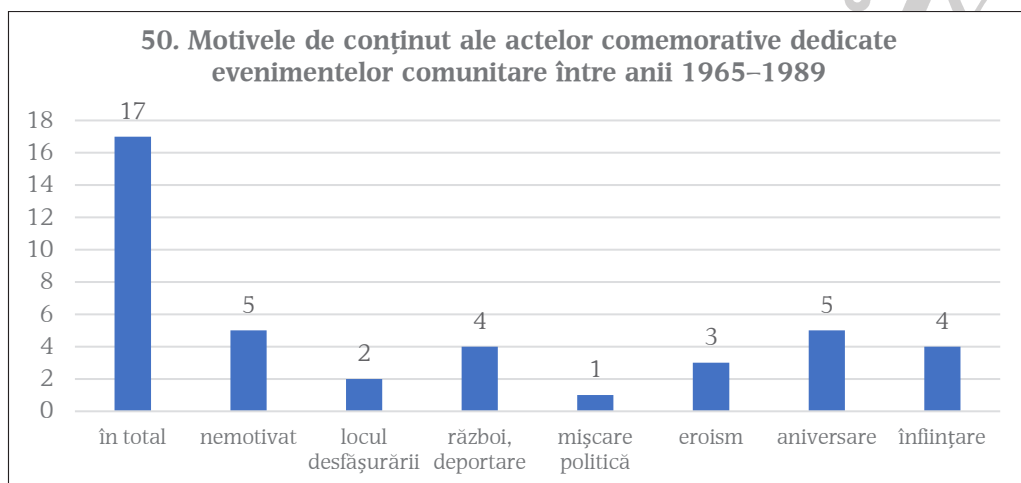
48. Motivele de conținut ale actelor comemorative legate de lucrări de construcție între anii 1965–1989

Majoritatea comemorărilor sunt dedicate unor personalități. Dintre cele 77 de cazuri, 55 sunt nemotivate (cu alte cuvinte, placa memorială/statuia nu conține motivarea textuală a comemorării) și în celelalte 22 de cazuri avem trimeri referitoare la motivația comemorării. Motivele de conținut ale cultului diferitelor personalități sunt următoarele: locul nașterii sau domiciliul personalității comemorate (7), locul morții acestuia (2), realizările sale științifice sau artistice (12), realizările naționale, politice și ideologice (9), eroismul său (1), respectiv aniversarea (1).

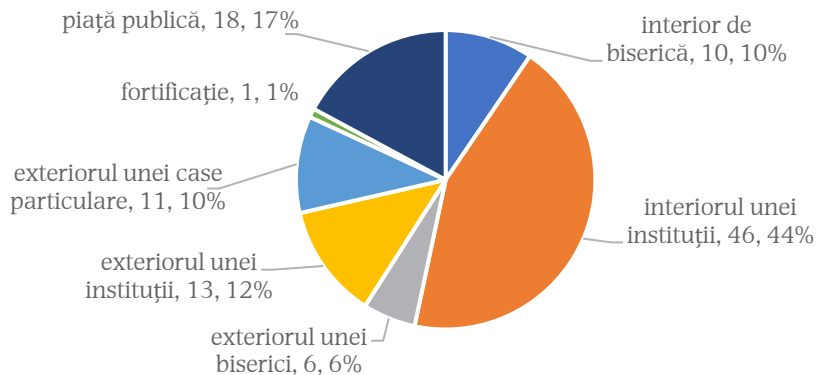

În categoria actelor comemorative dedicate evenimentelor comunitare se includ 17 cazuri, dintre care 5 nu conțin nicio motivare. Motivele de conținut ale celorlalte 12 acte comemorative sunt următoarele: locul desfășurării evenimentului (2), război sau deportare (4), mișcare politică (1), eroism (3), aniversare (5), respectiv înființare (4).

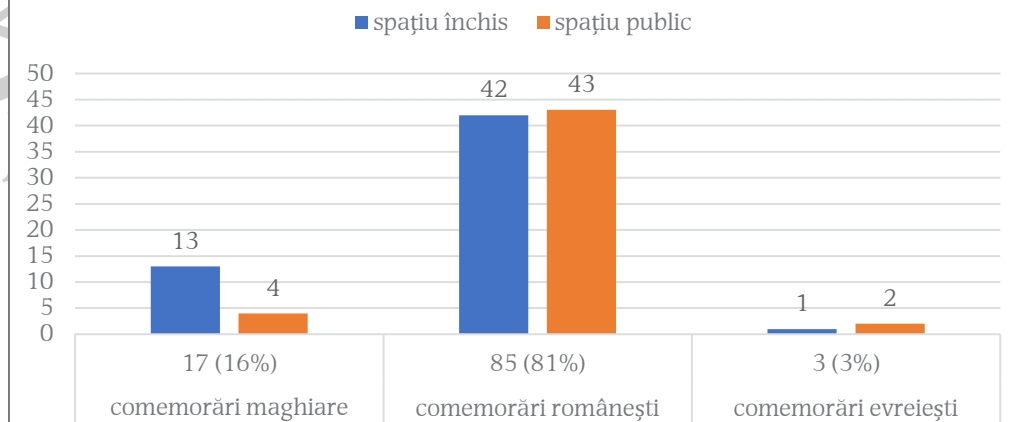
Locațiile actelor comemorative • În ceea ce privește locul comemorării, cele 105 de cazuri se împart între spațiile închise (56, 54%) și cele publice (49, 46%). Spațiile închise includ interioarele de biserică (10; 10%) și pe cele ale instituțiilor oficiale (46; 44%). Din categoria spațiilor publice fac parte pereții exteriori ai bisericilor (6; 6%), fațadele instituțiilor oficiale și ale clădirilor publice (13; 12%), respectiv fațadele caselor particulare (11; 10%), fortificație (1; 1%) și piețele publice (18; 17%).

51. Locațiile actelor comemorative între anii 1965–1989 spațiu public 49 (46%) – spațiu închis 56 (54%)

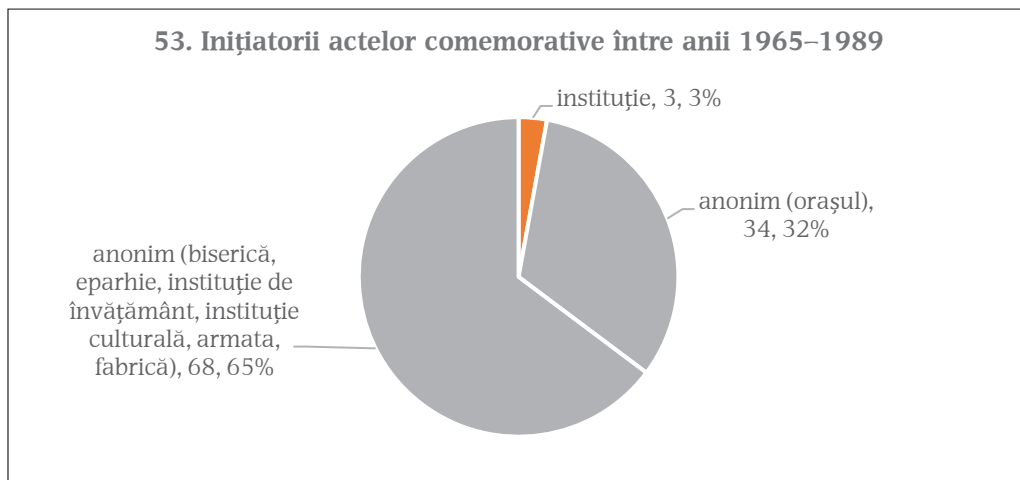
Pe această bază, se constată că majoritatea actelor comemorative au avut loc în spații închise. Cunoscând relațiile de putere și politice ale epocii, trebuie să luăm în considerare și aspectele etnice ale actelor comemorative. Majoritatea actelor comemorative românești au ocupat spațiul public, în timp ce majoritatea covârșitoare a comemorărilor maghiare au avut loc în spații închise și omogene din punct de vedere etnic (biserică, teatrul maghiar). Inclusiv de aici reiese faptul că dominanța etniei române în spațiul public a rămas neștirbită.

52. Distribuția etnică și spațială a actelor comemorative între anii 1965–1989

Inițiatorii actelor comemorative • Textul inscripțiilor menționează inițiatorul actului comemorativ în 3 cazuri (3%); în celelalte 102 cazuri (97%) inițiatorul rămâne anonim. Categoria anonimă poate fi specificată pe baza caracterului, a locației și a inscripției și se clasifică în următoarele două categorii: orașul sau conducerea orașului (34;

32%) și diferitele instituții (biserici, eparhii, instituții culturale și de învățământ, armata, fabrici) (68; 65%). Așadar, printre inițiatorii actelor comemorative nu avem persoane particulare; în majoritate inițiatorii sunt grupurile de putere și cele sociale.

În perioada dintre anii 1945 și 1989 expunerea memoriei (actele comemorative) sau folosirea acestora (comemorările, depunerile de coroane) a funcționat ca eveniment ritualizat. Deoarece caracterul comemorărilor a fost determinat de cultul eroilor militari și muncitori care și-a dat viața pentru ideologia comunistă în lupta împotriva fasciștilor, cadrul temporal al actelor comemorative a fost determinat de zilele de sărbătoare comuniste: 16 Februarie/Ziua Feroviarilor (ziua memorială a grevei muncitorești clujene), 1 Mai (Ziua Internațională a Muncitorilor), 23 August (războiul antifascist sau ziua întoarcerii armelor). Alte ritualuri comemorative au avut loc cu prilejul aniversărilor nașterii sau al comemorărilor morții unor personalități.

Depunerile de coroane la monumentele și/sau plăcile comemorative au fost organizate, în mod caracteristic, cu prilejul unor sărbători și festivități socialiste/comuniste. Pe lângă zilele de sărbătoare menționate mai sus, acestei categorii îi mai aparțin zilele de 23 februarie (Ziua Armatei Sovietice), 6 martie (ziua alegerilor din anul 1945), 30 iunie (Ziua Învățătorului), Ziua Eroilor (sărbătorită în luna mai sau în luna iunie), 1 octombrie (Ziua Forțelor Armate, mutată în 25 octombrie începând din anul 1960), 11 octombrie (ziua eliberării Clujului) și 7 octombrie (Marea Revoluție Socialistă din Octombrie). Dintre sărbătorile naționale, unirii din 24 ianuarie și celei din 1 decembrie le-a fost atribuită o importanță deosebită.

De cercul sărbătorilor socialiste/comuniste au aparținut și unele evenimente cu prilejul cărora nu au fost depuse cu necesitate coroane la plăcile comemorative, statui și monumente. Festivități comemorative, adunări festive și defilări au fost organizate în mai multe zile speciale ale anului, printre care zilele memoriale ale lui Lenin (21 ianuarie și 22 aprilie) și ale lui Stalin (5 martie și 18 decembrie), ziua de naștere a Elenei Ceaușescu (7 ianuarie) și cea a lui Nicolae Ceaușescu (25 ianuarie), răscoala țărănească din anul 1907 (februarie–aprilie), 8 martie (Ziua Internațională a Femeilor), 8 mai (ziua înființării Partidului Comunist Român), 30 decembrie (Ziua Republicii), Luna Prieteniei Româno-Sovietice (octombrie) etc.

Comemorările au avut loc de regulă cu includerea largă a societății urbane. Pentru a formula o constatare cuprinzătoare cu privire la organizarea memoriei în întreaga epocă, trebuie să relevăm încă două componente importante ale acestui discurs. În cazul actelor comemorative realizate în spațiul public, este vorba de fapt despre o anumită dualitate: elementul dominant constă în îmbinarea factorilor etnici/naționali cu teoria dominantă a luptei de clasă (accepțiunea marxistă-leninistă asupra istoriei).

